

Inštitút pre výskum práce a rodiny
Institute for Labour and Family Research

Charakteristika prvého a druhého decilu príjmového rozloženia na základe údajov z EU SILC

Autori: Daniel Gerbery, PhD
Roman Džambazovič, PhD

Zadávatel': MPSVR SR
Odbor štátnej podpory a stratégie sociálnej
a rodinnej politiky

Bratislava, január 2012

Výskumná úloha

Charakteristika prvého a druhého decilu príjmového rozloženia na základe údajov z EU SILC

Zadávatel' úlohy

MPSVR SR, Odbor štátnej podpory a stratégie sociálnej a rodinnej politiky

Autori

Daniel Gerbery, PhD

Roman Džambazovič, PhD

Uloženie výstupu

Inštitút pre výskum práce a rodiny

Forma archivácie

Printová a elektronická

Počet výtlačkov

5

Anotácia

Záverečná správa sa zaoberá príjmovou a sociálnou situáciou osôb nachádzajúcich sa v prvom a druhom decile príjmového rozloženia. Popisuje sociálno-demografické charakteristiky najnižších príjmových kategórií, venuje sa príjmovým charakteristikám a štruktúre príjmov z hľadiska zastúpenia sociálnych a pracovných príjmov. Správa prináša aj analýzu vybraných aspektov materiálnej deprivácie. V závere sa na základe binárnej logistickej regresie pokúša odhadnúť dôležitosť rôznych determinantov príslušnosti k prvému a druhému decilu.

Kľúčové slová: príjmové rozloženie, prvý a druhý decil, nízke príjmy, deprivácia

Summary

Final report deals with income and social situation of persons from first and second decile of income distribution. It focuses on description of socio-demographic characteristics of the lowest deciles. Furthermore it deals with income characteristics, including structure of income in terms of social and employment income. The report offers also analysis of selected aspects of material deprivation. Finally, it provides estimation of determinants of the lowest deciles membership through binary logistic regression.

Key words: income distribution, first and second income decile, low incomes, deprivation

OBSAH

ZOZNAM TABULIEK A GRAFOV	4
ÚVOD	5
I. TRENDY VO VÝVOJI PRÍJMOVEJ ŠTRUKTÚRY	7
II. AKTUÁLNA PRÍJMOVÁ SITUÁCIA	11
III. SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY PRVÉHO A DRUHÉHO DECILU	15
IV. CHARAKTERISTIKA PRÍJMOV A ICH ŠTRUKTÚRY V PRVOM A DRUHOM DECILE	20
V. MATERIÁLNA DEPRIVÁCIA V PRVOM A DRUHOM DECILE	27
VI. DETERMINANTY PRÍSLUŠNOSTI K PRVÉMU A DRUHÉMU DECILU	32
ZÁVER	36
LITERATÚRA	38

ZOZNAM TABULIEK A GRAFOV

Tabuľka 1: Podiel decilov na celkovom príjme v roku 1988 a 1993	8
Tabuľka 2: Podiel prvého a posledného decilu na mediáne národného príjmu a Gini koeficient v krajinách V4	9
Tabuľka 3: Poradie vybraných krajín EÚ podľa miery nerovnosti meranej rôznymi indikátormi	10
Tabuľka 4: Priemerné mesačné ekvivalentné príjmy v domácnostiach rôzneho typu	12
Tabuľka 5: Štruktúra hrubých ekvivalentných príjmov v domácnostiach rôzneho typu	13
Tabuľka 6: Distribúcia domácností a osôb podľa disponibilného ekvivalentného mesačného príjmu	14
Tabuľka 7: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v rôznych typoch domácností (EU SILC 2009)	17
Tabuľka 8: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v rôznych typoch domácností (EU SILC 2010)	17
Tabuľka 9: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu vo vekových kategóriách	18
Tabuľka 10: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v krajoch SR - EU SILC 2009	20
Tabuľka 11: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v krajoch SR - EU SILC 2010	20
Tabuľka 12: Vybrané charakteristiky decilového rozloženia ekvivalentného disponibilného príjmu	22
Tabuľka 13: Štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu a v celej populácii SR	25
Tabuľka 14: Podrobná štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v deciloch disponibilného ekvivalentného príjmu a v celej populácii SR	26
Tabuľka 15: Štruktúra disponibilného ekvivalentného príjmu domácnosti v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu a v celej populácii SR	27
Tabuľka 16: Vybrané zložky disponibilného ekvivalentného príjmu v deciloch disponibilného ekvivalentného príjmu a v celej populácii SR	27
Tabuľka 17: Výskyt materiálnej deprivácie u osôb v dolných deciloch príjmového rozloženia	30
Tabuľka 18: Kumulácia deprivácie v oblasti dlhodobej spotreby	31
Tabuľka 19: Sumarizácia modelu determinantov príslušnosti k dvom najnižším decilom	34
Tabuľka 20: Determinanty príslušnosti k najnižším decilom	35
Graf 1: Hranica chudoby pre jednočlennú domácnosť v členských krajinách EÚ (mesačné sumy v PPS)	15
Graf 2: Horné hranice prvého kvintilu ekvivalentného disponibilného príjmu v krajinách EU (ročné sumy v PPS)	23
Graf 3: Vzťah medzi hornou hranicou najnižšieho kvintilu a ukazovateľom S80/S20 v krajinách EÚ	24

ÚVOD

Predkladaná záverečná správa je jedným z čiastkových výsledkov projektu zameraného na rekonštrukciu životného minima. Jej spracovanie vyplýva z návrhu Koncepcie životného minima schváleného vládou SR dňa 27.1.2010.¹ Tento dokument stanovuje viacero úloh, ktoré majú viesť k prehodnoteniu konštrukcie životného minima. Štúdia „*Charakteristika prvého a druhého decilu príjmového rozloženia na základe údajov z EU SILC*“ prináša pohľad na príjmové kategórie, ktoré sú zvyčajne referenčným rámcom pri uvažovaní o nastaveniach úrovne minimálnych príjmov. Jej cieľom je identifikovať špecifiká príjmovej a širšie definovanej sociálnej situácie prvého a druhého decilu, ktoré by mohli a mali byť zohľadnené pri ďalšom uvažovaní o rekonštrukcii životného minima. Slúži ako podklad pre diskusiu pracovnej skupiny zaoberajúcej sa rekonštrukciou životného minima, ktorá bola zriadená pri MPSVR SR.

Na Slovensku sa v súvislosti s prvým a druhým decilom hovorí o nízkopríjmových domácnostiach. Toto označenie je bežné vo výskumných a akademických kruhoch i v sociálno-politickej praxi. Spotrebné správanie nízkopríjmových domácností bolo v centre pozornosti revízie životného minima v roku 1995 (Filipová – Valná, 1998) i pokusu o výpočet hranice absolútnej chudoby (Carraro 2006). V súčasnosti sú prvé dva decily príjmového rozloženia zakomponované do valorizačného mechanizmu životného minima. Zákon č. 601/2003 Z.z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v paragrafe 5 stanovuje úpravu súm životného minima, v ktorej hrajú dôležitú úlohu koeficient rastu životných nákladov nízkopríjmových domácností. Nízkopríjmové domácnosti sú následne definované ako „domácnosti, ktorých príjmy neprevyšujú hornú hranicu príjmu prvých 20 % všetkých domácností zoradených podľa dosahovanej výšky čistého peňažného príjmu na osobu“ (§ 5, Zákon č.601/2003 Z.z.). Prvý a druhý decil príjmového rozloženia sú predmetom záujmu aj pri skúmaní príjmových nerovností. Je všeobecne známe, že Slovensko sa vyznačuje nízkou mierou príjmových nerovností, kde vzdialenosť horného a dolného konca príjmovej štruktúry nie je v porovnaní s inými krajinami výrazné (Gerbery 2010). Analýza príjmových a sociálnych charakteristík prvého a druhého decilu tak bude hľadať odpovede aj na otázku, do akej miery a v akom ohľade sa prvý a druhý decil líšia od zvyšku príjmovej distribúcie.

Predkladaná záverečná správa sa zaoberá niekoľkými aspektmi spodnej časti príjmovej distribúcie. V úvode načrtáva širší kontext prostredníctvom krátko prehľadu vývoja príjmovej štruktúry na Slovensku a ponúka stručnú charakteristiku aktuálnej príjmovej situácie. Samotnú analýzu situácie v prvom a druhom decile rámčuje popisom ich sociálno-demografických charakteristík. Všíma si zastúpenie osôb s nízkymi príjmami v rôznych typoch domácností, vekových skupinách, v krajoch či rôznych typoch obydľí. V nasledujúcej časti sa venuje príjmovým charakteristikám prvého a druhého decilu – prináša porovnanie priemerných príjmov v deciloch, „váhy“ príjmových pásiem a analýzu štruktúry hrubých a disponibilných príjmov. Tam, kde je to možné, dáva situáciu na Slovensku do medzinárodného kontextu. Okrem príjmových charakteristík sa správa venuje aj výskytu materiálnej deprivácie, pretože dopĺňa obraz príjmovej situácie o ďalšie veľmi dôležité aspekty, ktoré s ňou veľmi úzko súvisia. Výskyt materiálnej deprivácie je sledovaný na základe porovnania situácie v prvom a druhom decile a ostatných častí príjmového rozloženia. V centre pozornosti je nepeňažná primárna a sekundárna deprivácia, deprivácia a deprivácia v oblasti bývania. Analýzy príjmových charakteristík a materiálnej deprivácie sú v záverečnej časti doplnené o odhad vplyvu rôznych faktorov na šance dostať sa do prvého alebo druhého decilu. Odhad vychádza z binárnej logistickej regresie, ktorá

¹ <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=4633>

umožňuje modelovať vzťah medzi dichotomickou závislou premennou (patríť/nepatriť do prvého a druhého decilu) a vysvetľujúcimi premennými na základe pomerov šancí (odds ratios). V záverečnej časti správy sú sumarizované výskumné zistenia.

V analýzach budeme využívať údaje zo štatistického zisťovania EU SILC. Konkrétne pôjde o údaje z posledných dvoch dostupných vln - EU SILC 2009 a EU SILC 2010. Decilové rozloženie príjmov je vytvorené na základe ekvivalentného disponibilného príjmu. Jednotkou analýzy sú teda osoby, nie domácnosti (situácia v domácnosti ako celku sa však samozrejme zohľadňuje prostredníctvom charakteristík, ktoré sú pripísané každému členovi domácnosti). Popri ekvivalentnom disponibilnom príjme budeme využívať aj iné koncepty príjmu (priemerný príjem, hrubý ekvivalentný príjem). Ich definíciu a dôvod použitia uvedieme vždy na príslušnom mieste správy.

I. TRENDY VO VÝVOJI PRÍJMOVEJ ŠTRUKTÚRY

Krátke priblíženie trendov vo vývoji príjmovej štruktúry umožňuje porozumieť koreňom súčasného stavu v najnižších deciloch. Proces spoločenskej a ekonomickej transformácie bol sprevádzaný nárastom príjmových nerovností. Tento nárast však nebol dramatický, a ani kontinuálny. Bezprostredne po roku 1989, keď sa postupne vytvárali podmienky pre prechod od centrálne plánovaného k trhovému hospodárstvu, sa príjmové nožnice ešte neotvárali. Ako ukázal Milanovič (1998: 41) vo svojej komparatívnej analýze vývoja príjmov v 18 postkomunistických krajinách Európy a Ázie, ktorá pokrývala obdobie od konca osemdesiatych rokov (1987-88) a prvej polovice deväťdesiatych rokov (1993-95), Gini koeficient pre „príjem na hlavu“ sa na Slovensku viac-menej nezmenil. Koncom osemdesiatych rokov predstavoval hodnotu 0,20, v prvej polovici deväťdesiatych rokov sa dokonca znížil na hodnotu 0,19. Slovensko tak predstavovalo výnimku zo všeobecného trendu nárastu nerovností v postkomunistických krajinách. Navyše, hodnota Gini koeficientu ho stavala do pozície jednej z najviac rovnostárskych krajín spomedzi analyzovaných prípadov. Ako však autor konštatuje, krajiny strednej Európy sa celkovo vyznačovali skôr miernym nárastom príjmových nerovností (Gini koeficient sa v priemere zvýšil z 0,21 na 0,24). Vyšší nárast sa odohral v krajinách bývalého sovietskeho bloku či na Balkáne.

Nízke rozdiely v príjmoch indikujú aj údaje o deciloch príjmového rozloženia. Nasledujúca tabuľka uvádza výpočty podielu jednotlivých decilov na celkovom príjme (Milanovič, 1998: 160). Vidíme, že podiely v prvých deciloch a stredných deciloch sa síce líšia, ale nejde o veľké rozdiely. Stlačená príjmová štruktúra sa počas sledovaného obdobia veľmi nezmenila, avšak kým prvý decil mierne „získal“, posledný decil zase mierne „stratil“. Aby sme získali lepšiu predstavu o rozdelení príjmov, v tabuľke uvádzame aj údaje za Českú republiku a Poľsko. Vidíme, že situácia v Českej republike sa vyvíjala trochu iným spôsobom než u nás, v porovnaní s obdobím socializmu, keď obe krajiny zdieľali rovnaký osud. Príjmové nožnice sa otvorili aj v Poľsku. Česká republika i Poľsko vykazovali v prvej polovici deväťdesiatych rokov vyššie nerovnosti v príjmoch aj podľa hodnôt Gini koeficientu a ďalších sumárnych ukazovateľov.

Tabuľka 1: Podiel decilov na celkovom príjme v roku 1988 a 1993 (%)

	Slovenská republika		Česká republika		Poľsko	
	1988	1993	1988	1993	1988	1993
Prvý decil	5,34	5,70	5,41	4,60	4,08	3,20
Druhý decil	6,55	6,85	6,51	5,90	5,63	5,17
Tretí decil	7,37	7,58	7,41	6,60	6,63	6,33
Štvrtý decil	8,14	8,27	8,11	7,30	7,56	7,37
Piaty decil	8,92	8,96	8,91	8,00	8,50	8,40
Šiesty decil	9,76	9,70	9,91	8,90	9,52	9,49
Siedmy decil	10,69	10,54	11,01	9,90	10,60	10,78
Ôsmy decil	11,82	11,57	11,11	11,40	12,12	12,38
Deviaty decil	13,40	13,06	14,11	13,90	14,21	14,87
Desiaty decil	17,99	17,78	17,52	23,50	21,06	22,00

Zdroj: Milanovič (1998: 157-160)

K podobným zisteniam ohľadne nárastu príjmovej nerovnosti na Slovensku dospeli aj autorky Garner a Terrell (1998: 33), ktoré analyzovali údaje zo zisťovania *Rodinné účty* z rokov 1989 a 1993 (porovnávali situáciu v Slovenskej a Českej republike). Podľa ich výpočtov sa príjmová nerovnosť v tomto období zvýšila len nepatrne: hodnota Gini koeficientu sa zvýšila len o 0,011 bodov z 0,157 na 0,168. Na základe dekompozície Gini koeficientu autorky dospeli k záveru, že za slabým nárastom

nerovnosti v disponibilných príjmoch možno vidieť dva procesy. Na jednej strane došlo v dôsledku deregulácie trhu práce a možnosti zakladať si živnosti k nárastu nerovnosti. Na strane druhej, táto nerovnosť, produkovaná vznikajúcimi trhovými podmienkami, bola redukovaná politikami redistribúcie (Garner – Terrell, 1998: 41). Uvedené autorky sa k príjmovej nerovnosti na Slovensku vrátili v štúdiu z roku 2001. Na rozdiel od predchádzajúcej analýzy sa zamerali na dlhšie časové obdobie a opierali sa o údaje z Mikrocenzu 1989 a 1997, ktoré odkazujú na situáciu v rokoch 1988 a 1996. Medzi rokmi 1988 a 1996 nerovnosť v príjmoch podľa autoriek vzrástla podstatne viac než v období 1988 – 1993, ktoré sledovali v predchádzajúcej štúdiu a v ktorom došlo len k nepatrnému nárastu (Garner – Terrell, 2001: 12). Z toho vyplýva, že rozhodujúcim obdobím, počas ktorého došlo k otvoreniu príjmových nožníc, bolo obdobie medzi rokmi 1993 a 1996, teda prvé roky samostatného Slovenska. Prepočty autoriek ukázali, že najvýznamnejším faktorom nárastu príjmových nerovností boli zárobky na trhu práce nepochádzajúce z poľnohospodárstva. Efekty nárastu nerovností v zárobkoch boli zmierňované sociálno-politickými opatreniami. Uvedená štúdia potvrdila, že nárast príjmovej nerovnosti bol na Slovensku ovplyvnený aj zmenami v zložení domácností (nárast podielu jednorodičovských domácností, domácností na čele s dôchodcom a pod.), avšak autorky sa prikláňajú k záveru, že hlavným motorom nárastu nerovnosti boli rastúce rozdiely v odmeňovaní (Garner – Terrell, 2001: 23).

Nízku príjmovú nerovnosť na Slovensku na začiatku deväťdesiatych rokov a až jej neskorší postupný nárast potvrdili vo svojej analýze aj Förster a Tóth (1997). Na základe porovnania obdobia medzi rokmi 1992 a 1994 analyzovali dostupné údaje z Luxembourg Income Study (LIS) a projektu SOCO. Hodnota Gini koeficientu bola pri porovnaní krajín Vyšehradskej štvorky (V4) v oboch rokoch najnižšia práve na Slovensku. Dôležitým zistením je ale jej nárast v sledovanom období (o 0,041 bodov). Medzinárodná komparácia ukazuje najprudšie zvýšenie Gini koeficientu práve na Slovensku v porovnaní s tými krajinami V4, kde došlo k zvýšeniu jej hodnoty. Len v prípade Maďarskej republiky došlo k zníženiu jej hodnoty. Nízke rozdiely v príjmoch na Slovensku aj v tomto období potvrdzujú údaje o deciloch príjmového rozloženia. Zaujímavé je sledovať dynamiku vývoja percentuálneho podielu hodnoty prvého a posledného decilu na mediáne príjmu. V roku 1994 je evidentné, že kým prvý decil mierne „stratil“, posledný decil výrazne „získal“.

Tabuľka 2: Podiel prvého a posledného decilu na mediáne národného príjmu a Gini koeficient v krajinách V4 v rokoch 1992 a 1994

	P10	P90	P90/P10	Gini
1992 (LIS)				
Slovenská republika	66	149	2,25	0,189
Česká republika	65	155	2,36	0,207
Maďarská republika	52	180	3,46	0,289
Poľsko	51	192	3,76	0,290
1994 (SOCO)				
Slovenská republika	61	167	2,73	0,230
Česká republika	60	185	3,10	0,249
Maďarská republika	57	175	3,05	0,279
Poľsko	39	189	4,90	0,352

Zdroj: Förster – Tóth (1997: 38-39)

Obdobie transformácie si všimla aj štúdia autoriek Filipovej, Valnej a Myslíkovej (1998), ktorá taktiež potvrdila nárast príjmovej nerovnosti v období medzi rokmi 1992 a 1996. Dokumentovali to údaje

o podiele prvého a posledného kvintilu príjmového rozloženia (S80/S20). V roku 1992 disponovalo 20 % domácností s najvyššími príjmami približne 30 % úhrnu peňažných príjmov a v roku 1996 to bolo už takmer 34 %. Na strane druhej, v roku 1992 domácnosti nachádzajúce sa v najnižšom kvintile sústreďovali 12,7 % objemu príjmov a v roku 1996 to bolo už iba 10,5 % (Filipová – Valná – Myslíková, 1998: 9). Vrchná časť príjmového rozloženia teda v danom období svoju pozíciu posilnila a spodná časť oslabila.

Vo všeobecnosti možno teda konštatovať, že obdobie transformácie na Slovensku bolo sprevádzané nárastom príjmových nerovností. Aj pri tejto analýze sa potvrdilo, že za zvyšovaním príjmových rozdielov stálo najmä zvyšovanie nerovností v zárobkoch, úlohu však zohrali aj zmeny v štruktúre a veľkosti domácností. Nárast celkovej príjmovej nerovností by bol podstatne vyšší, keby nerovnosť v zárobkoch nebola miernená sociálnymi transfermi.

Nárast príjmových nerovností treba chápať v kontexte nízkych „štartovacích hodnôt“ pred rokom 1989. Výsledkom nie sú výrazné rozdiely v príjmoch. Naopak, Slovensko aj v súčasnosti patrí ku krajinám so stlačenou príjmovou štruktúrou. Rozdiely medzi jednotlivými časťami príjmového rozloženia teda nie sú tak výrazné ako v prípade väčšiny európskych krajín. Hodnota Gini koeficientu na Slovensku patrila dlhodobo k najnižším v rámci EÚ. V roku 2008 bola na úrovni 0,248, čo bola štvrtá najnižšia hodnota spomedzi členských krajín EÚ. Nízku príjmovú nerovnosť potvrdzujú aj ďalšie sumárne ukazovatele, ktoré majú odlišný teoreticko-metodologický background. Ako ukazuje tabuľka 3, ktorá poskytuje informácie o šiestich krajinách s najnižšími a šiestich krajinách s najvyššími hodnotami ukazovateľov príjmovej nerovnosti, v roku 2006 Slovensko patrilo medzi krajiny s menšími príjmovými rozdielmi, bez ohľadu na spôsob ich merania. Z hľadiska cieľa tohto textu sú zaujímavé najmä hodnoty porovnávajúce hornú a dolnú časť príjmovej distribúcie (ukazovatele S80/S20 a P90/P10), ktoré názorne indikujú, že vzdialenosť medzi nimi bola podstatne menšia než vo väčšine členských krajín EÚ.²

Tabuľka 3: Poradie vybraných krajín EÚ podľa miery nerovnosti meranej rôznymi indikátormi (EU SILC 2007)

	Gini	S80/S20	P90/P10	MLD	SCV
Slovensko	1	1	3	1	1
Švédsko	2	2	2	2	2
Dánsko	3	3	1	5	18
Slovensko	4	4	4	4	3
Česká republika	5	5	5	3	4
Maďarsko	6	7	8	6	6
Estónsko	19	17	20	18	12
Veľká Británia	20	20	18	20	19
Litva	21	21	22	21	17
Grécko	22	22	21	22	21
Lotyšsko	23	23	23	23	21
Portugalsko	24	24	24	24	24

Poznámka: MLD = stredná logaritmickej odchýlka (Mean Log Deviation), SCV = druhá mocnina variačného koeficientu (bližšie pozri Cowell, 2009). Zdroj: Social Situation Observatory (2009: 141)

² Z uvedených údajov vyplýva ešte jedna zaujímavá vec. Kým postkomunistické krajiny strednej Európy si viac-menej zachovali nižšiu mieru nerovnosti (ako pozostatok z obdobia socializmu), postkomunistické pobaltské štáty vykazujú v medzinárodnom porovnaní najvyššie hodnoty, spolu s juhoeurópskymi krajinami.

V poslednom období však dochádza k *nárastu* príjmových nerovností. Hodnota Gini koeficientu vzrástla podľa EU SILC 2010 z 0,249 na úroveň 0,259. Nárast príjmovej nerovnosti potvrdzuje aj pomer prvého a posledného kvintilu príjmového rozloženia (S80/S20). V roku 2009 mal tento ukazovateľ hodnotu 3,8, rok predtým to bolo iba 3,6. Znamená to zhoršenie postavenia Slovenska v medzinárodnom porovnaní. Kým podľa EU SILC 2009 malo Slovensko štvrtú najnižšiu hodnotu indikátora S80/S20 (nižšia bola len v Nórsku, Maďarsku a Českej republike), podľa EU SILC 2010 malo nižšiu hodnotu ďalších deväť členských krajín. Nárast príjmovej nerovnosti a zvýšenie miery rizika chudoby možno pripísať efektom finančnej a hospodárskej krízy. Keďže údaje o príjmoch z EU SILC 2010 odkazujú k situácii v roku 2009, možno predpokladať, že pretrvávajúce nepriaznivé hospodárske podmienky povedú k ďalšiemu zvyšovaniu hodnôt ukazovateľov príjmovej nerovnosti a chudoby. V tomto ohľade bude dôležité sledovať aj longitudinálnu databázu EU SILC, ktorá bude zahŕňať už aj krízové roky – 2008 a 2009.

II. AKTUÁLNA PRÍJMOVÁ SITUÁCIA

Pod aktuálnou príjmovou situáciou máme na mysli stav, ktorý možno popísať s pomocou posedných vln zisťovania EU SILC z rokov 2009 a 2010. Zameriame sa na stručné predstavenie niekoľkých charakteristík, ktoré môžu pomôcť utvoriť si rámcovú predstavu o príjmoch na Slovensku a pochopiť podmienky, v ktorých sa nachádzajú osoby v prvom a druhom decile príjmového rozloženia

Priemerný hrubý ekvivalentný príjem podľa EU SILC 2010 predstavoval 630 eur, priemerný disponibilný príjem mal hodnotu 565 eur. Rok predtým bola príjmová hladina na nižšej úrovni – hrubý ekvivalentný príjem bol na úrovni 613 eur a disponibilný na úrovni 524 eur (Štatistický úrad 2010, 2011). Ako ukazuje tabuľka 3, priemerné ekvivalentné príjmy sa signifikantne odlišovali podľa typu domácnosti. Najnižšie príjmy vykazovali jednorodičovské a viacdtné domácnosti. V prípade bezdetných domácností to boli domácnosti samostatne žijúcich osôb. Napríklad, priemerný disponibilný príjem jednorodičovských domácností bol približne 1,4 krát nižší než príjem domácnosti dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom a 1,3 krát nižší než príjem domácností s dvoch dospelých s dvoma závislými deťmi. Platí to pre oba sledované roky. Priemerný ekvivalentný disponibilný príjem viacdtných domácností bol (po zaokrúhlení) v porovnaní s týmito domácnosťami dvoch dospelých s dvoma deťmi na podobnej úrovni. Popri vyššom počte detí, absencii jedného rodiča možno medzi skutočnosťou vedúce k nižším priemerným príjmom zaradiť aj prítomnosť staršej osoby. Domácnosti dvoch dospelých, kde žije najmenej jedna osoba vo veku 65 rokov a viac, mali 1,4 krát nižší príjem než bezdetné domácnosti tvorené dvoma dospelými, oboma mladšími než 65 rokov, ktoré vykazovali najvyššie ekvivalentné príjmy.

Tabuľka 4: Priemerné mesačné ekvivalentné príjmy v domácnostiach rôzneho typu (v €)

	EU SILC 2009		EU SILC 2010	
	Hrubý príjem	Disponibilný príjem	Hrubý príjem	Disponibilný príjem
Dospelý	476	421	486	451
2 dospelí, obaja < 65	736	614	748	669
2 dospelí, aspoň jeden 65+	456	437	500	484
Rodič a najmenej 1 závislé dieťa	439	395	461	427
2 dospelí a jedno závislé dieťa	645	538	657	582
2 dospelí a dve závislé deti	597	509	642	556
2 dospelí a tri a viac závislých detí	457	405	474	415

Zdroj: Štatistický úrad SR (2010), Štatistický úrad SR (2011)

Dôležitú informáciu o príjmovej situácii poskytuje pohľad na štruktúru príjmov podľa zdrojov príjmov. Štandardne sa rozlišuje medzi pracovnými, sociálnymi a „inými“ príjmami, pričom medzi „iné“ príjmy sa zaradzujú pravidelne prijaté transfery medzi domácnosťami, príjem z prenájmu, úroky/dividendy/zisk, príspevky na vzdelanie a patria sem aj príjmy osôb mladších ako 16 rokov. Na tomto mieste prezentujeme zloženie hrubých ekvivalentných príjmov, tak ako je počítané Štatistickým úradom SR (viď napríklad publikáciu Štatistický úrad 2010). Najväčšiu časť predstavovali pracovné príjmy – tvorili viac než tri štvrtiny hrubého ekvivalentného príjmu v oboch rokoch (medziročne však došlo k poklesu ich podielu z 78,1 % na 76,1 %). Sociálne príjmy tvorili v roku 2008 21 % hrubého ekvivalentného príjmu,

o rok neskôr ich podiel narástol na 23,1 %. Iné príjmy zohrávali marginálnu úlohu, najdôležitejšími z nich boli pravidelné transfery medzi domácnosťami. Váha jednotlivých zložiek sa - ako bolo možné očakávať - zásadne líši podľa veľkosti a kompozície domácností. Sociálne príjmy dominujú medzi domácnosťami, v ktorých žije aspoň jedna osoba v penzijnom veku. Sociálne transfery tu predstavujú až 84 % hrubého ekvivalentného príjmu (ide najmä o starobné dôchodky). Druhý najvyšší podiel sociálnych príjmov nájdeme medzi jednočlennými domácnosťami. Dôležitú úlohu, ktorú tu sociálne transfery plnia možno vysvetliť predpokladaným vysokým zastúpením osôb v penzijnom veku (najmä žien). V roku 2008 sociálne príjmy predstavovali polovicu hrubého ekvivalentného príjmu a následne sa ich podiel medziročne zvýšil o sedem percentuálnych bodov.

Pracovné príjmy dominujú v úplných domácnostiach s jedným a dvoma deťmi. V roku 2008 bol ich podiel v oboch typoch domácností vyšší než 90 %. O rok neskôr však došlo k poklesu, ktorý bol výraznejší v prípade domácností s jedným dieťaťom (čo bolo kompenzované nárastom sociálnych príjmov o viac než štyri percentuálne body). Vysoký podiel pracovných príjmov nájdeme aj medzi domácnosťami s tromi a viac deťmi. Naznačuje to, že ich nízke príjmy nie sú záležitosťou prevahy sociálnych transferov, ale že môžu byť (okrem iného) výsledkom nízkych zárobkov, ktoré vyplývajú z častejšieho výskytu atypických zamestnaní a pracovných zmlúv (čiastočný úväzok a pod.), prípadne nižšieho zastúpenia týchto domácností na primárnom trhu práce, kde sú pracovné miesta vyznačujúce sa určitou kvalitou a adekvátnou odmenou. Príjmy zaradené do kategórie „iné“ boli vo všeobecnosti marginálne. To však neplatí v prípade jednorodičovských domácností, kde sa pohybovali na úrovni desiatich percent hrubého ekvivalentného príjmu v oboch sledovaných rokoch. Drvivú väčšinu z nich tvoria pravidelné transfery medzi domácnosťami – pri jednorodičovských domácnostiach ide najmä o povinné alebo dobrovoľné výživné a podporu dieťaťa.³

Tabuľka 5: Štruktúra hrubých ekvivalentných príjmov v domácnostiach rôzneho typu (v %)

	EU SILC 2009			EU SILC 2010		
	Pracovné príjmy	Sociálne príjmy	Iné príjmy	Pracovné príjmy	Sociálne príjmy	Iné príjmy
Dospelý	49,0	50,0	1,0	42,5	56,7	0,8
2 dospelí, obaja < 65	77,5	22,1	0,4	75,7	23,6	0,7
2 dospelí, aspoň jeden 65+	15,7	83,6	0,7	15,0	84,3	0,6
Rodič a najmenej 1 závislé dieťa	74,7	13,6	11,7	71,7	18,0	10,2
2 dospelí a 1 závislé dieťa	90,7	8,8	0,5	85,9	13,1	1,0
2 dospelí a 2 závislé deti	92,2	7,0	0,9	90,5	8,8	0,7
2 dospelí a 3 a viac závislých detí	87,7	11,0	1,3	86,3	12,5	1,1

Zdroj: Štatistický úrad SR (2010), Štatistický úrad SR (2011)

Poznámka: Súčet hodnôt v riadku pre daný rok tvorí 100 %.

Tabuľka 6 ponúka pohľad na rozloženie populácie do intervalov disponibilného ekvivalentného príjmu (prechod od hrubého k disponibilnému príjmu spočíva v odrátaní daní a príspevkov). Ide

³ Viď definíciu premennej HY080G v Metadátach k EU SILC UDB 2009 alebo UDB 2010.

o rozloženie domácností i osôb do úzkych intervalov, ktoré popri podrobných informáciách umožňujú aj vytváranie širších príjmových kategórií. Rozloženie má štandardný tvar, v ktorom sa najpočetnejšie zastúpené kategórie koncentrujú v strede a smerom k obom koncom sa podiely domácností i osôb znižujú. Najviac frekventované boli tri príjmové intervaly siahajúce od 301 do 600 eur, ktoré spolu zahŕňajú viac než polovicu domácností i osôb. Medziročne došlo k oslabeniu pozície príjmového intervalu od 301 do 400 eur, v ktorom podiel domácností poklesol o sedem a podiel osôb o päť percentuálnych bodov, čo predstavuje najvýraznejší pokles spomedzi všetkých príjmových kategórií. Zvyšné dva intervaly si svoje postavenie viac menej zachovali. Zvýšilo sa však zastúpenie vyšších príjmových kategórií - podiel domácností v najvyšších troch intervaloch sa medzi rokmi 2008-2009 zvýšil o 3,5 percentuálneho bodu, podiel osôb o tri percentuálne body. Na strane druhej, tri najnižšie spodné kategórie v tomto období „tratili“. Možno teda konštatovať, že medzi rokmi 2008 a 2009 sa v populácii SR mierne zvýšilo zastúpenie skupín s vyšším ekvivalentným disponibilným príjmom.

Tabuľka 6: Distribúcia domácností a osôb podľa disponibilného ekvivalentného mesačného príjmu (v %)

	EU SILC 2009		EU SILC 2010	
	Domácnosti	Osoby	Domácnosti	Osoby
do 100 €	1,0	1,0	1,1	1,1
101-200 €	2,8	3,3	2,9	3,5
201-300 €	8,9	7,0	7,1	6,8
301-400 €	24,8	20,9	17,8	15,9
401-500 €	22,1	22,2	22,4	20,9
501-600 €	15,0	17,0	15,6	16,3
601-700 €	9,1	10,0	11,6	12,8
701-800 €	5,9	6,4	7,6	8,2
801-900 €	3,3	3,6	4,5	4,8
901-1000 €	2,6	2,9	3,2	3,6
1001 €+	4,5	4,8	6,0	6,1
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

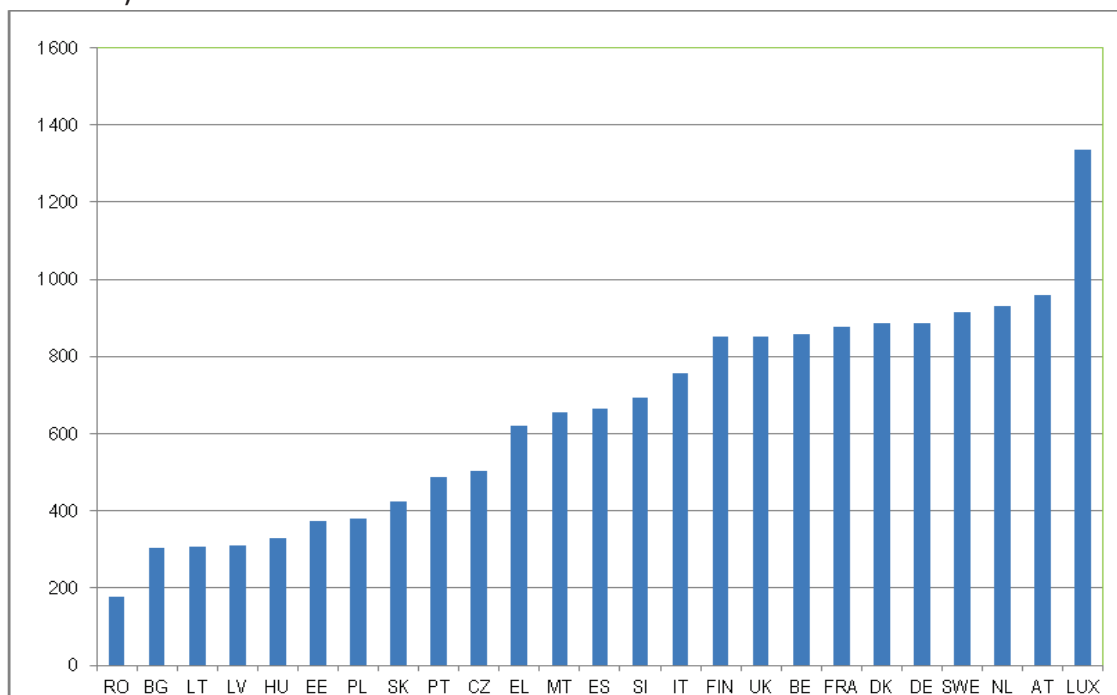
Zdroj: Štatistický úrad SR (2010), Štatistický úrad SR (2011)

Do popisu aktuálnej príjmovej situácie na Slovensku zahrňame aj vybrané aspekty príjmovej chudoby, keďže hranica chudoby (tak ako je definovaná Eurostatom) je odvodzovaná zo stredných hodnôt príjmového rozloženia a jej hodnoty tak pomáhajú doplniť obraz o úrovni príjmov. Medián disponibilného ekvivalentného mesačného príjmu mal v roku 2009 (podľa EU SILC 2010) hodnotu 510 eur. Táto hodnota vzrástla v porovnaní s rokom 2008 o 8 %. Počas šiestich rokov zisťovania EU SILC sa hodnota čistého mediánového ekvivalentného príjmu zvýšila o 63%, tieto zmeny sa premietli do vývoja hodnôt hranice chudoby. Hranica rizika chudoby v prípade jednočlennej domácnosti predstavovala podľa EU SILC 2010 306 eur na mesiac, hranica rizika chudoby pre dvoch dospelých a dve deti mala hodnotu 642 eur mesačne. V oboch prípadoch došlo k podobnému nárastu ako v prípade mediánu (o 8 % medzi rokmi 2008 - 2009 a o 63 % medzi rokmi 2004 - 2009).

Podiel osôb pod hranicou chudoby sa v roku 2009 zvýšil o jeden percentuálny bod na 12 %, čo predstavuje viac ako 650 000 osôb v populácii SR. V oboch sledovaných rokoch patrilo Slovensko k štátom s najnižšou mierou rizika chudoby v EÚ. Podľa údajov EU SILC 2010 mali nižšiu mieru rizika chudoby v roku 2009 iba Česká republika (9,0 %), Holandsko (10,3 %), Island (10,2 %) a Nórsko (11,2 %). V roku 2008 to však bola iba Česká republika a Island. Pri medzinárodnej komparácii je potrebné zohľadniť skutočnosť, že miera rizika chudoby je počítaná vo vzťahu k národným hraniciam chudoby. Hranica chudoby pre jednočlennú domácnosť vyjadrená v PPS bola v roku 2009 na Slovensku nižšia

než vo väčšine krajín EÚ. Nižšiu hranicu možno nájsť v Maďarsku, Poľsku, Estónsku, Litve, Bulharsku, Rumunsku a Lotyšsku. Vo všetkých týchto krajinách, s výnimkou Maďarska, je však miera rizika chudoby vyššia ako na Slovensku. Na druhej strane, krajiny, v ktorých bola miera rizika chudoby v roku 2009 na podobnej úrovni ako na Slovensku, mali podstatne vyššie hranice chudoby. V Rakúsku, v ktorom podľa EU SILC 2010 žilo 12,1 % chudobných, bola hranica chudoby pre jednočlennú domácnosť viac než dvojnásobne vyššia než na Slovensku. Platí to aj pre Švédsku, kde žilo v chudobe 12,7 % populácie.

Graf 1: Hranica chudoby pre jednočlennú domácnosť v členských krajinách EÚ (mesačné sumy v PPS, EU SILC 2010)

Poznámka: V grafe nie je zahrnuté Írsko a Cyprus, pre ktoré nie sú dostupné údaje z EU SILC 2010

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát z Eurostatu

III. SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY PRVÉHO A DRUHÉHO DECILU

Analýzu najnižších priechok distribúcie ekvivalentného disponibilného príjmu sme rozdelili do niekoľkých krokov. Skôr než sa budeme venovať detailnejšej príjmovej a sociálnej situácii dvoch najnižších decilov, predstavíme dva spodné decily na základe porovnania ich základných demografických a sociálnych charakteristík s charakteristikami ostatných decilov. To nám umožní ukázať, v akých ohľadoch a do akej miery sa líšia od zvyšku príjmového rozloženia, čo je potrebné zohľadniť pri interpretácii výsledkov porovnávania ich príjmovej situácie, výskytu materiálnej deprivácie, či sociálneho vylúčenia. V nasledujúcej časti ukážeme zastúpenie osôb z rôznych kategórií, definovaných podľa typu domácnosti, veku, kraja a ďalších charakteristík, v prvom a druhom decile príjmovej distribúcie. Znamená to, že budeme hovoriť o osobách a ich alokácií do decilov ekvivalentného disponibilného príjmu.

Hneď na úvod možno konštatovať, že *sociálno-demografický profil osôb nachádzajúcich sa v dolnej časti príjmového rozloženia naznačuje, že riziko nízkych príjmov je v populácii rozložené nerovnomerne*. Z hľadiska typu domácnosti patria medzi najviac ohrozené skupiny (teda skupiny s najvyšším zastúpením v dvoch najnižších deciloch príjmovej distribúcie) nasledujúce kategórie:

- osoby žijúce vo viacdenných domácnostiach,
- osoby z jednorodičovských domácností a
- samostatne žijúce osoby.

V roku 2009 sa v prvých dvoch deciloch nachádzalo 41 % všetkých osôb, ktoré žili v domácnostiach s tromi a viac závislými deťmi (v roku 2008 to bolo 42 %). Výrazné zastúpenie tu mali aj osoby z jednorodičovských domácností - v roku 2009 malo ekvivalentný disponibilný príjem spadajúci do dvoch najnižších decilov 42,6 % osôb v týchto domácnostiach (rok predtým to bolo 40 %). V súbore jednočlenných domácností sa v prvých dvoch deciloch nachádzalo 35 % osôb. Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch typov domácností tu však došlo medzi rokmi 2008 a 2009 k výraznej zmene – ich zastúpenie je v porovnaní s rokom 2008 o deväť percentuálnych bodov nižšie. Ide najmä o výsledok poklesu podielu v prvom decile, ktorý sa znížil z 21 % na 14,3 %.

Pre uvedené tri typy domácností bolo charakteristické, že väčšina osôb žijúcich v týchto domácnostiach sa nachádza v nižších príjmových pásmach a v rastúcich príjmových pásmach sa ich zastúpenie znižuje. V roku 2009 nájdeme v najvyšších dvoch deciloch len okolo 9 % domácností jedného dospelého, 8 % osôb z jednorodičovských a 5 % osôb z viacdenných domácností. Kontrastnú štruktúru vykazujú bezdetné domácnosti dvoch dospelých, kde obaja sú mladší ako 65 rokov. Ich podiel sa s rastúcim príjmom zvyšuje a v dvoch najvyšších deciloch sa nachádza viac než tretina spomedzi všetkých osôb žijúcich v tomto type domácnosti. Do pozornosti dávame aj situáciu v domácnostiach dvoch dospelých, kde aspoň jedna osoba je vo veku 65 rokov a viac. Tu možno pozorovať koncentráciu osôb v nižších stredných príjmových pásmach. V treťom, štvrtom a piatom decile sa v roku 2009 nachádzalo 65 % všetkých osôb žijúcich v týchto domácnostiach. Príjem patriaci do prvého alebo druhého decilu malo 7,5 % z nich. Osoby žijúce v domácnostiach dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom sú alokované v príjmových pásmach rovnomernejšie. Zastúpenie v dvoch najnižších a najvyšších deciloch je veľmi podobné. Platí to aj pre domácnosti s dvoma deťmi, avšak u nich možno pozorovať väčšiu koncentráciu v nižších príjmových kategóriách.

Tabuľka 7: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v rôznych typoch domácností (v %, EU SILC 2009)

	1. decil	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10. decil
Jeden dospelý	20,9	23,4	16,0	11,7	6,8	4,6	3,4	5,0	3,6	4,7
2 dospelí bez závislých detí, obaja mladší než 65 rokov	4,3	4,9	4,4	9,1	10,2	10,0	12,4	11,6	16,8	16,2
2 dospelí bez závislých detí, aspoň jeden 65+	3,0	8,0	22,6	23,2	20,6	9,9	5,3	4,2	1,5	1,7
Jeden rodič a 1 alebo viac závislých detí	21,7	18,0	17,9	10,2	10,0	6,5	6,6	5,5	2,4	1,6
Dvaja dospelí a 1 závislé dieťa	9,2	8,7	7,8	11,1	8,6	9,9	10,4	10,8	12,5	10,9
Dvaja dospelí a 2 závislé deti	9,6	12,0	11,1	9,5	8,8	10,6	10,8	11,1	9,0	7,5
Dvaja dospelí a 3 a viac závislých detí	23,2	19,2	11,9	10,6	8,4	6,1	5,7	7,0	4,0	3,9

Poznámka: Súčet v riadku dáva 100 %

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009

Tabuľka 8: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v rôznych typoch domácností (v %, EU SILC 2010)

	1. decil	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10. decil
Jeden dospelý	14,3	20,7	19,0	10,4	9,7	7,5	5,0	4,6	4,6	4,1
2 dospelí bez závislých detí, obaja mladší než 65 rokov	6,8	5,5	4,6	7,4	8,0	7,6	12,7	11,3	17,3	18,5
2 dospelí bez závislých detí, aspoň jeden 65+	2,8	4,7	19,8	26,0	19,6	11,3	5,6	4,8	3,1	2,3
Jeden rodič a 1 alebo viac závislých detí	22,2	20,4	12,2	11,0	7,1	7,0	7,2	4,7	5,6	2,7
Dvaja dospelí a 1 závislé dieťa	10,9	9,5	6,2	7,7	11,6	9,2	11,4	12,2	11,0	10,3
Dvaja dospelí a 2 závislé deti	8,4	12,8	9,1	10,5	8,7	11,8	14,1	9,1	7,6	7,8
Dvaja dospelí a 3 a viac závislých detí	24,7	16,1	13,3	12,7	11,4	5,3	4,9	6,5	2,8	2,4

Poznámka: Súčet v riadku dáva 100 %

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2010

Medzi kritériá, ktoré diferencujú zaradenie osôb do príjmových pásiem, patrí počet detí v domácnosti. Videli sme, že osoby z viacdetných domácností majú oveľa častejšie nižšie príjmy, než je tomu pri iných typoch domácností s deťmi. Túto skutočnosť možno ešte viac špecifikovať, ak sa pozrieme na zastúpenie osôb v deciloch podľa počtu závislých detí v domácnosti, v ktorej žijú. Platí, že s rastúcim počtom závislých detí v domácnosti sa zvyšuje podiel osôb na najnižších priečkach príjmovej distribúcie. Na jednej strane sú osoby z bezdetných domácností (14 %) a domácností s jedným dieťaťom (17 %), kde zastúpenie v prvom a druhom decile bolo v roku 2009 nižšie než jedna pätina. Na strane druhej sú osoby z domácností s tromi závislými deťmi (31,3 %), medzi ktorými sa nachádzala

takmer tretina s ekvivalentným disponibilným príjmom nižším než horná hranica druhého decilu. Domácnosti s vyšším počtom detí sú z tohto pohľadu už extrémnym prípadom – v prvom a druhom decile sa v roku 2009 ocitlo 60 % osôb, ktoré žili v domácnostiach so štyrmi a viac závislými deťmi. Tento obrovský nepomer má viacero vážnych konzekvencií. Okrem iného, deti patria na Slovensku k najzraniteľnejším skupinám – čelia podstatne vyššiemu riziku chudoby než ostatné vekové skupiny. V roku 2009 žilo pod hranicou chudoby 19 % detí vo veku do 17 rokov, v porovnaní s 15 % chudobných vo veku 18 – 24 rokov, 11 % chudobných vo veku 25 – 49 rokov, 9 % chudobných vo veku 50 – 64 rokov a 8 % chudobných vo veku nad 65 rokov. Vo viacdetných domácnostiach dochádza k väčšej kumulácii rôznych druhov materiálnej deprivácie a pod. Navyše, riziká, ktoré so sebou prináša vyšší počet detí, sa prejavujú aj v reprodukčnom správaní. Šprocha a Potančoková (2010) upozorňujú na to, že jednodetný model rodiny sa rozširuje u domácností s vyšším vzdelaním matky (najmä v prípade stredoškolsky vzdelaných matiek s maturitou), znižuje sa podiel pôrodov v druhom a ďalšom poradí a vo všeobecnosti nedochádza k naplneniu pôvodne plánovaného počtu detí.

Uvedené zistenia potvrdzujú aj údaje o vekových kategóriách. Podiel detí, na ktoré pripadá ekvivalentný príjem z prvého alebo druhého decilu, je vyšší než podiely osôb zo starších vekových kategórií. V každej ďalšej vekovej kategórii sa podiel osôb s najnižšími príjmami postupne znižuje. V tejto súvislosti je do istej miery prekvapujúce nízke zastúpenie osôb vo veku 65 rokov v prvom decile v roku 2009. V priebehu jedného roka došlo k poklesu ich podielu o päť percentuálnych bodov. Prejavilo sa to aj v medziročnej zmene rizika chudoby, ktoré medzi rokmi 2008 a 2009 pokleslo z 11 % na 8%. Zhoršovanie situácie v tejto vekovej skupine, ktoré bolo možné pozorovať na základe údajov z EU SILC 2008 a 2009, sa tak zastavilo. Či tento pokles bude základom dlhodobějších pozitívnych trendov ukážu až ďalšie vlny zisťovania EU SILC. Teraz možno skonštatovať, že riziko nízkych príjmov je najvyššie na začiatku životného cyklu, týka sa najčastejšie detí i mladých ľudí.

Tabuľka 9: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu vo vekových kategóriách (v %)

	EU SILC 2009					EU SILC 2010				
	0 – 17	18 – 24	25 – 49	50 – 64	65 +	0 – 17	18 – 24	25 – 49	50 – 64	65 +
1.decil	15,0	12,4	8,9	6,7	9,4	16,1	12,8	10,0	7,3	4,1
2.decil	13,1	9,5	8,5	7,6	14,9	12,7	10,6	7,9	8,8	13,6
3.decil	9,6	11,3	7,7	7,4	19,6	9,7	10,5	7,8	7,1	20,5
4.decil	9,5	9,2	8,3	9,1	17,5	9,7	9,8	7,7	8,9	18,6
5.decil	9,5	9,1	8,9	10,7	13,4	10,2	9,8	8,8	9,1	14,8
6.decil	10,7	9,4	10,2	9,8	9,3	9,6	9,7	10,2	9,9	10,3
7.decil	9,4	10,2	10,9	11,4	5,8	10,6	10,8	10,7	10,0	6,5
8.decil	9,5	9,8	11,8	10,6	5,2	8,2	9,7	11,7	11,4	5,7
9.decil	7,4	10,2	12,2	13,0	2,4	7,1	9,1	12,3	13,0	3,2
10.decil	6,4	8,8	12,6	13,8	2,6	6,2	7,2	12,9	14,3	2,6
Spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

Výskyt veľmi nízkych príjmov sa nespája len s počtom detí, ale aj s počtom dospelých osôb v domácnosti. S rastúcim počtom dospelých v domácnosti klesá podiel osôb v prvých dvoch deciloch. Kým spomedzi osôb z domácností s jedným dospelým sa v najnižších deciloch nachádzalo 37 %, medzi osobami žijúcimi v domácnostiach s dvoma dospelými to bolo 20 % a medzi osobami z domácností s tromi a štyrmi dospelými osobami už len 14 %. Domácnosti, v ktorých žije päť alebo ešte viac dospelých osôb, sa na Slovensku vyskytujú zriedkavejšie než vyššie uvedené domácnosti, avšak

v dvoch najnižších deciloch sa v roku 2009 nachádzala každá štvrtá osoba žijúca v domácnostiach s tak vysokým počtom dospelých. Najvyššie percentuálne zastúpenie na spodnom konci príjmového rebríčka tak nájdeme medzi samostatne žijúcimi jednotlivcami a osobami z domácností, kde žije päť a viac dospelých osôb. V roku 2008 bola situácia podobná, zastúpenie v prvom a druhom decile sa znižovalo s rastúcim počtom dospelých až po domácnosti, kde žilo päť a viac dospelých. Odlišné boli hodnoty percentuálnych podielov – spomedzi jednočlenných domácností sa v prvom a druhom decile nachádzalo 42 %, spomedzi osôb z domácností s päť a viac dospelými to bolo 22,3 %.

Váha dvoch najnižších decilov sa líši aj podľa *charakteristík bývania*. Pod týmto označením máme na mysli typ obydli a vlastnícky status, ktoré sú zisťované v rámci EU SILC. Keďže obe premenné sú merané na úrovni domácnosti a my sa pohybujeme na úrovni jednotlivcov (viď úvodné metodologické poznámky), pred samotnou analýzou bolo potrebné priradiť každému jednotlivcovi takú charakteristiku (typ obydli a vlastnícky status), ktorý zodpovedá domácnosti, v ktorej žije. Typ obydli sme sledovali v troch variantoch⁴ – dom, byt a „iný typ“ (pod ktorým sa rozumejú⁵ byty v budovách, ktoré sa používajú na iný účel než na bývanie, ako napríklad materské školy a pod.). Najvyššie zastúpenie prvého a druhého decilu v roku 2009 bolo možné nájsť medzi tými, ktorí žili práve v „inom type bývania“. Na úplnom konci príjmového rozloženia sa ocitlo až 80 % z nich, v roku 2008 to bolo 45 %. Tieto vysoké hodnoty a extrémny medziročný posun sú podľa nášho názoru ovplyvnené veľmi nízkymi absolútnymi počtami ľudí, ktorí žili v takomto type bývania. Medzi osobami bývajúcimi v domoch bolo 22 % s ekvivalentným disponibilným príjmom patriacim do prvého alebo druhého decilu. V kategórii „byt“ ich bolo najmenej – 17,6 %. Veľmi podobné hodnoty sa objavili aj v roku 2008.

Z hľadiska vlastníckeho vzťahu k obydliu boli najrizikovejšou kategóriou tí, ktorým bolo ubytovanie poskytované zadarmo.⁶ V roku 2009 patrilo do prvého alebo druhého decilu 35 % a rok predtým 36 % z nich. K ohrozeným skupinám patria aj podnájomníci platiaci za ubytovanie zníženú cenu. Tu však – podobne ako v predchádzajúcom prípade pri „inom type bývania“ – ide o málopočetnú kategóriu, čo treba mať na pamäti pri interpretácii údajov, že do spodných dvoch decilov patril v roku 2009 každý štvrtý z týchto podnájomníkov. Príjmy v prvom a druhom decile boli najmenej frekventované medzi vlastníckymi obydli (18,4 % v roku 2009 a 18,8 % v roku 2008).

Poslednou charakteristikou, na ktorú sa v súvislosti s najnižšími príjmami pozrieme, je geografická poloha, reprezentovaná ôsmimi krajinami. Naše prepočty neprinášajú v tomto ohľade žiadne prekvapivé zistenia - je všeobecne známe, že celková úroveň príjmov je na Slovensku značne regionálne diferencovaná. Podľa EU SILC 2010 bol priemerný ekvivalentný disponibilný príjem v Bratislavskom kraji v porovnaní s Prešovským krajom vyšší o 240 eur, v porovnaní s Košickým krajom o 200 eur.⁷ To sa odzrkadľuje aj v príjmovej štruktúre jednotlivých krajov sledovanej podľa decilov. Najvyššie zastúpenie prvého a druhého decilu ekvivalentného disponibilného príjmu nájdeme v Banskobystrickom kraji (28,4 % v roku 2009; 24,7 % v roku 2008) a Prešovskom kraji (27 % v roku 2009; 26 % v roku 2008). Na druhej strane, výrazne najnižší podiel veľmi nízkych príjmov mal v oboch sledovaných rokoch Bratislavský kraj. V prvom alebo druhom decile sa ocitol približne každý desiaty človek žijúci v tomto kraji. Podiel nižší ako 20% v prvých dvoch deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu mal aj Trnavský, Trenčiansky a Žilinský kraj.

⁴ V EU SILC je táto premenná pôvodne sledovaná v piatich variantoch. Tie sme zlúčili do troch, a to nasledujúcim spôsobom. Kategória „dom“ zahŕňa samostatný dom a dvojdom alebo terasovitý dom. Kategória „byt“ zahŕňa byt v bytovom dome s menej ako desiatimi bytmi a byt v bytovom dome s desiatimi a viac bytmi.

⁵ Viď napríklad Metadáta k databáze údajov EU SILC 2009.

⁶ Ubytovanie poskytované zadarmo znamená, že sa neplatí nájomné v plnej a ani redukovanej výške.

⁷ Pozri Štatistický úrad 2011, tabuľka č. 14.

**Tabuľka 10: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v krajoch SR
(v %, EU SILC 2009)**

	BA	TT	TN	NR	ŽI	BB	PO	KE
1.decil	6,1	7,6	8,2	11,4	8,3	12,4	14,3	9,9
2.decil	4,4	8,7	8,8	12,2	10,5	12,3	11,8	10,6
3.decil	5,5	10,4	10,1	11,5	8,7	12,8	10,6	9,9
4.decil	6,8	10,7	12,7	8,9	10,8	9,1	10,9	10,1
5.decil	8,1	8,5	10,5	10,1	9,8	10,2	12,6	9,3
6.decil	7,8	10,3	12,1	10,7	10,8	9,0	8,9	10,4
7.decil	7,3	12,3	11,8	9,8	10,8	8,7	11,1	8,5
8.decil	11,1	12,7	9,1	10,0	10,0	8,9	7,9	11,4
9.decil	17,4	8,6	9,4	7,0	10,5	8,3	7,3	11,6
10.decil	25,5	10,2	7,3	8,4	9,5	8,1	4,6	8,2
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

**Tabuľka 11: Zastúpenie osôb v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu v krajoch SR
(v %, EU SILC 2010)**

	BA	TT	TN	NR	ŽI	BB	PO	KE
1.decil	4,8	4,6	8,6	10,3	7,7	15,1	15,2	11,4
2.decil	4,8	10,1	8,0	11,4	8,0	13,3	11,8	11,3
3.decil	4,8	10,9	11,0	11,7	8,2	11,5	11,4	10,1
4.decil	5,7	9,5	12,9	9,5	10,8	9,1	10,3	11,6
5.decil	9,6	8,6	9,6	11,4	12,3	8,0	11,5	8,6
6.decil	7,1	11,4	8,9	11,6	9,4	10,1	10,0	11,1
7.decil	10,1	11,6	9,5	10,1	12,8	8,1	7,9	10,3
8.decil	11,6	13,2	11,9	8,2	10,4	8,8	7,9	9,4
9.decil	17,7	11,2	10,4	7,5	10,4	7,3	8,6	8,1
10.decil	23,7	8,9	9,2	8,4	9,9	8,6	5,3	8,1
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

IV. CHARAKTERISTIKA PRÍJMOV A ICH ŠTRUKTÚRY V PRVOM A DRUHOM DECILE

Príjmovú situáciu najnižších príjmových kategórií budeme charakterizovať na základe analýzy horných hraníc decilov, ich priemerného príjmu, ako aj podielu na celkovom, agregovanom príjme. Ďalej si budeme všímať štruktúru hrubých a disponibilných ekvivalentných príjmov. Budeme sledovať, akú časť tvoria celkové sociálne a pracovné príjmy i jednotlivé druhy sociálnych a pracovných príjmov. Aj v tejto kapitole pracujeme s ekvivalentnými príjmami, pričom takmer vždy ide o disponibilné príjmy. Hrubé príjmy analyzujeme len pri štruktúre príjmov v druhej časti kapitoly.

Rozdiely medzi decilmi možno zachytiť prostredníctvom ukazovateľov porovnávajúcich *horné hranice* vybraných príjmových kategórií. V tejto súvislosti sa najčastejšie používa ukazovateľ porovnávajúci pomer hornej hranice deviateho a prvého decilu. Porovnanie vrchných a spodných častí však nestačí, pretože dôležité aspekty nerovnosti možno odhaliť aj vo vnútri príjmového rozloženia. Preto sa pozornosť venuje aj iným častiam príjmového rozloženia, a to najčastejšie pomocou porovnania piateho a desiateho decilu a deviateho a piateho decilu. Ako ukazuje tabuľka 12, hodnoty horných hraníc decilov sa medzi rokmi 2008 – 2009 zvýšili vo všetkých prípadoch. Najvýraznejší nárast sa udial v siedmom decile, kde sa suma hornej hranice zvýšila o 9,6 %. Výrazné nárasty sa udiali aj v susedných deciloch – šiestom a ôsmom, kde hodnota hornej hranice narástla o 8,4 %. Najslabší percentuálny nárast sa udial práve na spodku príjmového rozloženia – v prvých dvoch deciloch (5 %).

Podľa našich prepočtov horná hranica prvého decilu bola v roku 2009 3,1 krát nižšia než hranica deviateho decilu (rok predtým bola situácia viac menej podobná). V porovnaní s hranicou piateho decilu bol prvý decil nižší 1,78 krát (v roku 2004 to bolo 1,74 krát). Podobnú „vzdialenosť“ nájdeme aj pri piatom a deviatom decile – ukazovateľ P90/P50 mal v oboch rokoch hodnotu 1,75. Prvý a druhý decil si v oboch rokoch zachovali rovnaký odstup – horná hranica prvého bola 1,28 krát nižšia než hranica druhého decilu. Ak nedochádza k výraznejším posunom, medziročné zmeny je veľmi ťažké interpretovať. Z tohto dôvodu je vhodné zasadiť ich do širšieho časového rámca, konkrétne v našom prípade to znamená využiť údaje z EU SILC 2005 (teda z prvej vlny tohto štatistického zisťovania). Porovnanie rokov 2004 a 2009 ukazuje, že nastali len veľmi mierne zmeny. V dolnej časti príjmovej distribúcie sa prvý decil „priblížil“ decilu piatemu – hodnota pomeru P50/P10 poklesla z 1,84 (2004) na 1,78 (2009). Hodnota pomeru hranice piateho a druhého decilu zostala nezmenená (1,4). V hornej časti sa piaty a deviaty decil „vzdialili“ (hodnota P90/P50 bola v roku 2004 1,7, v roku 2009 1,75). Nejde o žiadne výrazné zmeny, príjmová štruktúra tak z pohľadu horných hraníc decilov zostala viac menej stabilná⁸, zachovala si stlačenú podobu.

Ak porovnáme *priemerné príjmy* v deciloch, rozdiely sa zväčšia. Priemerný príjem v prvom decile bol viac než dvojnásobne nižší než v piatom (2,31 krát v roku 2008 a 2,46 krát v roku 2009) a štyrikrát nižší než v deviatom decile (3,8 krát v roku 2008 a 4 krát v roku 2009). Pomer priemerného príjmu v deviatom a piatom decile mal v oboch rokoch rovnakú hodnotu (1,65). Z hľadiska priemerného príjmu sú piaty a deviaty decil k sebe bližšie než decil prvý a piaty. Spodné dva decily sú teda z hľadiska priemerných príjmov od seba viac vzdialené než v prípade porovnávania horných hraníc, čo je prirodzeným výsledkom prítomnosti veľmi nízkych príjmov (vrátane nulových) v najnižšom decile.

Interpretačne asi najprístupnejšou charakteristikou decilového rozloženia príjmu je relatívna váha decilov, ktorá odkazuje k tomu, aký percentuálny podiel z celkového objemu príjmov tvorí suma príjmov v jednotlivých deciloch. Samozrejme, možno očakávať, že s pohybom smerom k vrcholu príjmového rebríčka bude váha jednotlivých kategórií narastať. Otázkou je, aké veľké rozdiely možno identifikovať

⁸ Ide o výsledok porovnania dvoch časových momentov. V danom období však mohlo dôjsť k zmenám v príjmovej štruktúre, ktoré sa v tomto porovnaní nemuseli prejaviť (napríklad zvýšenie príjmových nerovností a ich následný pokles).

a či (a ako) sa menia v čase. Prvý decil sa na celkovom ekvivalentnom disponibilnom príjme podieľa necelými 4 %, podiel druhého decilu osciluje okolo 6 %. Objem ekvivalentných disponibilných príjmov nachádzajúcich sa v dvoch najnižších deciloch tvoril približne desatinu všetkých príjmov v krajine. Vedľajšie príjmové kategórie nevykazovali výrazne vyššie podiely. Ilustruje to aj skutočnosť, že objem príjmov v prvých piatich deciloch (teda prvej polovice decilového rozloženia) predstavoval iba jednu tretinu celkovej sumy príjmov. Na porovnanie, váha vyšších príjmových skupín je podstatne väčšia – v deviatom decile boli naakumulované príjmy predstavujúce 14 % všetkých príjmov, najvyšší decil disponoval viac než pätinou všetkých príjmov. Teda, posledné dva decily disponovali väčšou sumou príjmov než celá spodná polovica.

Tabuľka 12: Vybrané charakteristiky decilového rozloženia ekvivalentného disponibilného príjmu

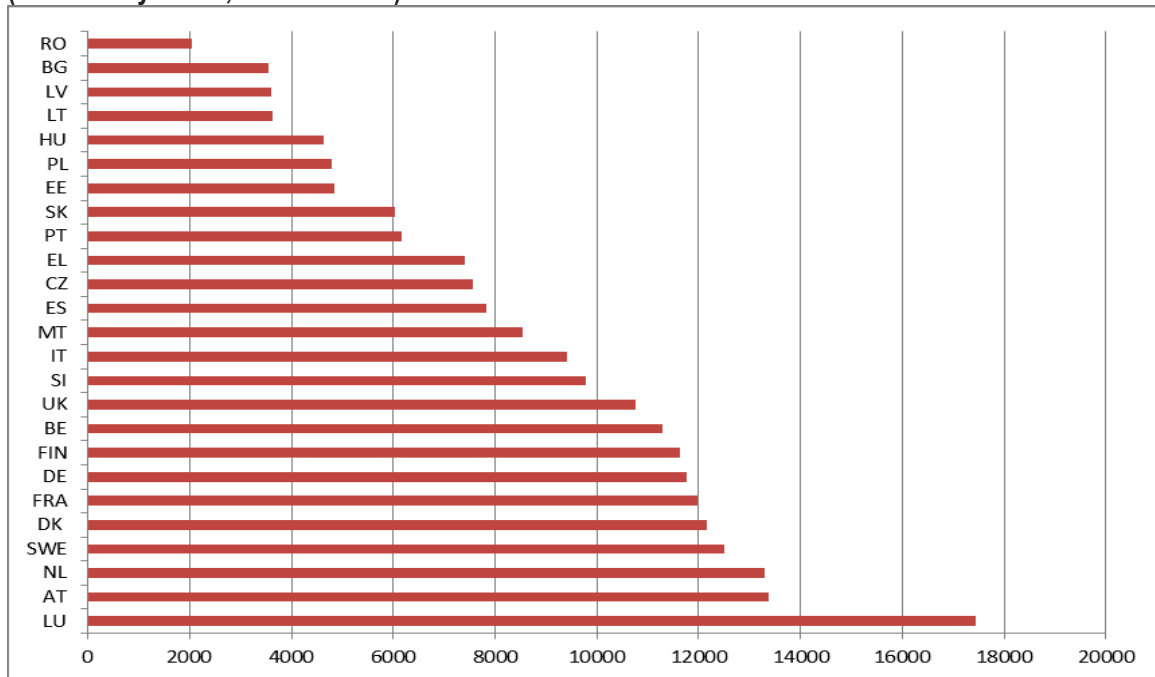
	EU SILC 2009			EU SILC 2010		
	Horná hranica (€)	Priemerný príjem (€)	Podiel na celkovom príjme (%)	Horná hranica (€)	Priemerný príjem (€)	Podiel na celkovom príjme (%)
1.decil	271	194	3,7	286	196	3,5
2.decil	347	319	6,1	364	329	5,8
3.decil	387	368	7,1	413	389	6,9
4.decil	428	408	7,8	461	438	7,8
5.decil	473	450	8,6	510	484	8,5
6.decil	524	499	9,5	568	537	9,5
7.decil	584	553	10,6	640	604	10,7
8.decil	675	624	11,9	732	682	12,1
9.decil	830	741	14,1	893	799	14,1
10.decil	-	1 089	20,7	-	1 196	21,1

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

Informácie o príjmoch v najnižších deciloch na Slovensku je vhodné zasadiť do medzinárodného kontextu, čím sa získa obraz o podobnosti a rozdieloch vo vzťahu ku krajinám s rôznorodou príjmovou úrovňou a štruktúrou. Umožní to nahliadať na situáciu na Slovensku a zhodnotiť ju v širšej perspektíve. Žiaľ, k dispozícii nie sú tak podrobné údaje ako je možné získať vlastnými výpočtami z databáz EU SILC za Slovensko. Napriek tomu existuje niekoľko typov údajov, ktoré sú z hľadiska zamerania tejto práce relevantné a umožňujú medzinárodnú komparáciu. Eurostat začal popri bežne využívaných sumárnych ukazovateľoch príjmovej nerovnosti zverejňovať ďalšie informácie o príjmovej štruktúre. Ide napríklad o hodnoty horných hraníc kvintilov rozdelenia ekvivalentného disponibilného príjmu. V prípade prvého kvintilu ide o hornú hranicu druhého decilu, ktorá vymedzuje predmet nášho záujmu (prvý a druhý decil). Graf 2 ukazuje tieto hodnoty vyjadrené v PPS (v ročných sumách) podľa údajov z EU SILC 2010. Najvyššie hodnoty nájdeme v Luxembursku, za ktorým s odstupom nasleduje mix kontinentálnych a škandinávskych sociálnych štátov na čele s Rakúskom a Holandskom. Vidíme, že horná hranica prvého kvintilu na Slovensku patrí k tým nižším v krajinách EÚ. Konkrétne, ide o ôsmu najnižšiu hodnotu prvého kvintilu. Slovensko je v tomto ohľade najbližšie Portugalsku. Zároveň je viac než jedenapolkrát nižšia než horné hranice prvého kvintilu vo väčšine starých členských štátov EÚ. V porovnaní so susednými krajinami je hodnota hranice nižšia než v Českej Republike a vyššia než v Poľku či Maďarsku. Pozícia Slovenska je zaujímavá ešte v jednom ohľade – vo vzťahu k postkomunistickým krajinám v EÚ. Nachádza sa totiž medzi početnou skupinou postkomunistických krajín z Pobaltia, strednej Európy a Balkánu na jednej strane a Českou republikou na strane druhej (pričom odstup od obidvoch táborov nie je zanedbateľný). Možno sumarizovať, že horná hranica prvého

kvintilu, ktorá oddeľuje dve najspodnejšie priečky ekvivalentného disponibilného príjmu od zvyšku príjmovej distribúcie, je najvyššia v tzv. „starých“ členských štátoch EÚ a najnižšia v krajinách, ktoré vstúpili do EÚ ako posledné. Spodné príjmy na Slovensku teda patria do tretiny najnižších v rámci celej EÚ.

Graf 2: Horné hranice prvého kvintilu ekvivalentného disponibilného príjmu v krajinách EU (ročné sumy v PPS, EU SILC 2010)

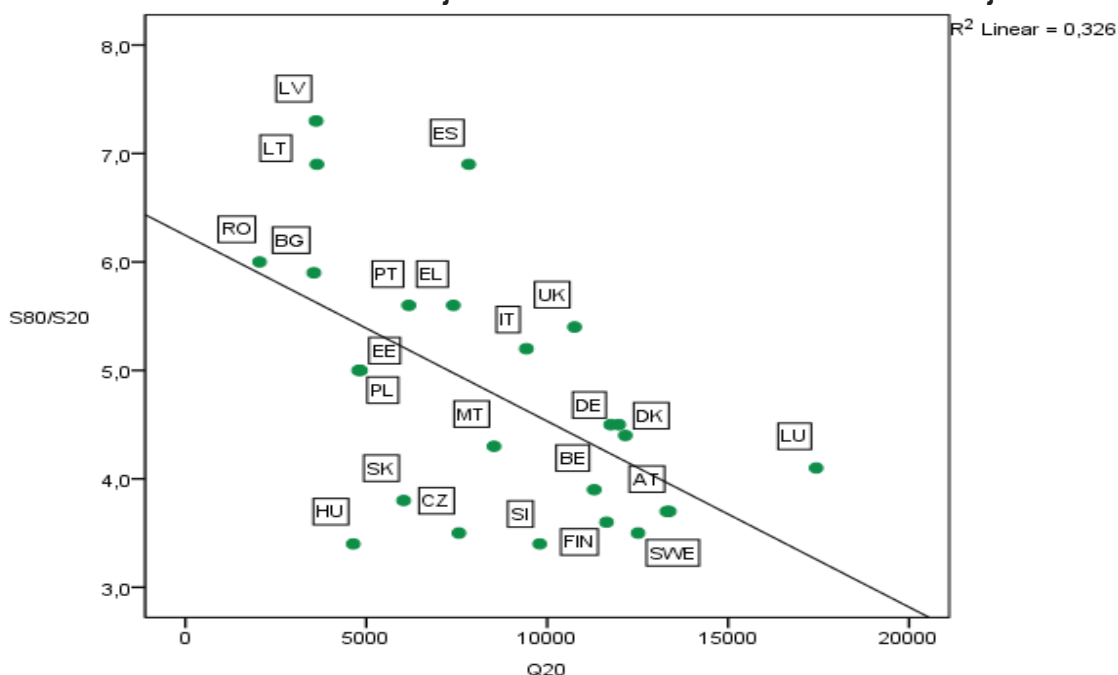

Zdroj: Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/main_tables

Hodnoty horných hraníc prvého kvintilu poskytujú informáciu o tom, čo reprezentuje nízke príjmy v jednotlivých krajinách, nevypovedajú však nič o vzťahu najnižších dvoch deciloch k zvyšku príjmovej distribúcie. Tento vzťah je pritom dôležitý pre pochopenie ich pozície. Ako sme ukázali v predchádzajúcej časti, hodnoty ukazovateľa S80/S20, ktorý vyjadruje podiel sumy ekvivalentného disponibilného príjmu v hornom kvintile a sumy ekvivalentného disponibilného príjmu v dolnom kvintile, v posledných rokoch vzrástli. V medzinárodnom porovnaní však Slovensko stále patrí ku krajinám s nízkym odstupom medzi vrchnou a najnižšou časťou príjmovej rebríčky. Slovensko sa tak vyznačuje nízkou úrovňou hranice najnižších príjmov i nízkou príjmovou nerovnosťou. Ako ukazujú empirické údaje o členských krajinách EÚ, napriek určitým náznakom jednoznačný vzťah medzi úrovňou hornej hranice kvintilu a nerovnosťou (meranou pomerom najvyššieho a najnižšieho kvintilu) neexistuje. Graf 3 ponúka v tomto ohľade niekoľko poznatkov (ktoré zároveň osvetľujú postavenie Slovenska v medzinárodnom kontexte). V EÚ nájdeme krajiny s veľmi vysokou úrovňou nízkych príjmov, ktoré vykazujú nižšie rozdiely medzi prvým a posledným kvintilom než väčšina ostatných krajín (Rakúsko, Belgicko, Švédsko). Na strane druhej sú tu krajiny s výrazne nižšou úrovňou najnižších príjmov, v ktorých je príjmová nerovnosť podstatne vyššia než vo zvyšku EÚ (Bulharsko, Rumunsko, Litva, Lotyšsko). To síce naznačuje, že so zlepšovaním príjmovej situácie nízkopríjmových domácností sa príjmové rozloženia stláča, avšak existuje relatívne dosť empirických prípadov - odchýlok, ktoré tento vzťah oslabujú. Práve Slovensko (spolu s Maďarskom) je príkladom takejto odchýlky, a to na základe kombinácie nízkej miery príjmových nerovností a nižšej úrovne spodných príjmov. Iný príklad predstavujú krajiny, v ktorých sa najnižšie príjmy pohybujú niekde „v strede“, avšak rozdiely medzi

najnižšími a najvyššími príjmami sú vysoké (Veľká Británia, Taliansko, Španielsko). Ak by sme sa pozreli len na „nové“ členské krajiny EÚ, tak možno identifikovať tri „zhluky“. Prvý, kam patrí Slovensko, sme už popísali. Do druhého zhluku možno zaradiť ČR a Slovinsko, ktoré sa vyznačujú strednou úrovňou príjmov a nízkou príjmovou nerovnosťou. Do tretej skupiny patria pobaltské a balkánske štáty, u ktorých je horná hranica spodného kvintilu najnižšia a je sprevádzaná veľkým nepomerom medzi príjmami spodného a najvyššieho kvintilu.

Graf 3: Vzťah medzi hornou hranicou najnižšieho kvintilu a ukazovateľom S80/S20 v krajinách EÚ

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát z Eurostatu

V ďalšom kroku preveríme predpoklad, či a do akej miery sa štruktúra príjmov na najnižších priechkach líšia od štruktúry ostatných príjmových kategórií. Situáciu v prvom a druhom decile budeme porovnávať so situáciou v treťom a štvrtom decile. Toto obmedzenie vyplýva z cieľa tejto práce, ktorej úlohou je (okrem iného) identifikovať charakteristické rysy prvého a druhého decilu, čo sa najlepšie dosahuje porovnaním so susednými príjmovými pásmami. K praktickým dôvodom obmedzenia analýzy na spodnú časť príjmovej distribúcie patrí aj prehľadnosť textu a zrozumiteľnosť interpretácie (v prípade sociálno-demografických charakteristík sme považovali za dôležité ukázať štruktúru všetkých decilov, aby sme poskytli základný rámec pre uvažovanie o kontexte sociálnej situácie najnižších decilov). Popri štyroch najnižších deciloch si však budeme všímať aj situáciu v celej populácii, ktorá bude slúžiť ako referenčná kategória.

Základnú štruktúru príjmu tvoria tri veľké skupiny príjmov – pracovné, sociálna a „iné“. Medzi „iné“ príjmy patria príspevky na vzdelanie, príjem z prenájmu majetku alebo pozemku, prijaté transfery medzi domácnosťami, úroky/dividendy/zisk z kapitálových investícií a príjem osôb mladších ako 16 rokov. Podiel jednotlivých druhov príjmov sa zvyčajne sleduje v hrubom príjme, v ktorom sú obsiahnuté pracovné príjmy vrátane daní a odvodov. Hrubý príjem zahŕňa „príjem všetkých členov domácností a pripočítané sú aj ďalšie komponenty príjmu na úrovni domácnosti“ (Štatistický úrad 2010: 66). Upozorňujeme, že koncept hrubého príjmu v rámci zisťovania EU SILC (a súvisiaceho vykazovania) sa nedávno zmenil. Od roku 2009 (EU SILC 2009) sa do celkového hrubého príjmu domácnosti, ktorý je

uvádzaný v publikáciách a údajových databázach, nezarátavajú viaceré zisťované položky. Ide o nepeňažný príjem zo zamestnania, príspevky zamestnávateľa na sociálne poistenie, hodnota tovarov vyprodukovaných pre vlastnú potrebu, dôchodok z individuálnych súkromných dôchodkových fondov, imputované nájomné a úroky platené z hypotéky (Štatistický úrad 2009: 67). Na druhej strane, do hrubého príjmu sa započítava jedna príjmová zložka nepeňažného príjmu – príjem zo služobného auta, ktorá však z hľadiska najnižších decilov nemá veľký význam. V našich výpočtoch postupujeme podľa tejto definície a pracujeme s *hrubým ekvivalentným príjmom*. Okrem toho sledujeme aj *disponibilný ekvivalentný príjem* a jeho štruktúru, ktorý sa získa z hrubého príjmu odpočítaním dane z príjmu a sociálneho poistenia, daní z majetku a pravidelne platených transferov medzi domácnosťami.

Tabuľka 13 ukazuje, že v spodných deciloch príjmového rozloženia nájdeme výrazne nižšie zastúpenie pracovných príjmov než je tomu v celej populácii SR. V prvom decile je podiel pracovných príjmov na celkovom hrubom ekvivalentnom príjme viac než dvadsať percentuálnych bodov nižší než podiel za celú krajinu. Platí to pre obe sledované roky. Podiel pracovných príjmov na hrubom ekvivalentnom príjme z druhého decilu je bližšie k priemeru za celú populáciu. Jeho odstup od prvého decilu sa medzi rokmi 2008 a 2009 znížil, stále však platí, že pracovné príjmy v druhom decile tvoria väčšiu časť hrubého príjmu v porovnaní s decilom prvým. Zastúpenie sociálnych príjmov sa v prvom a druhom decile veľmi neodlišuje, čo však platí pre rok 2009. V roku 2008 bol podiel sociálnych príjmov v druhom decile nižší o sedem percentuálnych bodov, o rok neskôr sa však zvýšil a dotiahol sa na úroveň v prvom decile (nárast podielu sociálnych príjmov sa týkal všetkých sledovaných kategórií, vrátane populácie SR, s výnimkou prvého decilu). Štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v prvom a druhom decile, sledovaná na základe troch kategórií príjmu, sa zásadne neodlišuje od štruktúry v treťom a štvrtom decile (významnejšie rozdiely medzi nimi nájdeme až pri podrobnejšom zložení pracovných, sociálnych a „iných“ príjmov, ktoré zobrazuje tabuľka 13). Všetky štyri kategórie sa odlišujú od situácie v celej populácii - podiel sociálnych príjmov je v nich nadpriemerný a podiel pracovných príjmov je hlboko pod priemerom.

Tabuľka 13: Štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu a v celej populácii SR (v %)

	1. decil	2. decil	3. decil	4. decil	Celá populácia
EU SILC 2009					
Pracovný príjem	54,0	61,7	56,4	61,6	78,1
Sociálny príjem	44,5	37,4	42,4	37,7	21,1
Iný príjem	1,5	0,9	1,2	0,7	0,8
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
EU SILC 2010					
Pracovný príjem	54,4	56,2	55,0	57,8	76,1
Sociálny príjem	43,7	42,3	44,4	41,5	23,1
Iný príjem	1,8	1,5	0,6	0,7	0,8
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

Najvýznamnejšou zložkou pracovného príjmu je peňažný príjem zo zamestnania. Ako ukazujú údaje⁹ z EU SILC 2010 v tabuľke 14, tvorí väčšinu pracovných príjmov vo všetkých príjmových pásmach i v celej populácii, pričom s narastajúcim príjmom sa jeho váha v sledovaných deciloch zvyšuje.

⁹ Kvôli väčšej prehľadnosti uvádzame detailnú štruktúru príjmov len za rok 2009 (na základe údajov z EU SILC 2010). Týka sa to zloženia hrubého i disponibilného ekvivalentného príjmu.

Zastúpenie príjmu zo samostatne zárobkovej činnosti je najvyššie v prvom decile (to sa netýka absolútnej nominálnej hodnoty). Ako sme už spomenuli, zastúpenie sociálnych príjmov bolo vo všetkých sledovaných deciloch v roku 2009 podobné, rozdiely sa ukážu až pri skúmaní ich skladby. Najvýznamnejším sociálnym príjmom v prvom decile sú rodinné dávky, ktoré tvoria 11 % hrubého ekvivalentného príjmu, čo je takmer dvakrát viac než v druhom decile (a približne štyrikrát viac než v celej populácii). Podľa EU SILC 2010 sa v prvom decile nachádzalo 16 % detí vo veku do 17 rokov (vrátane), v porovnaní s 13 % detí v druhom decile a 10 % detí v treťom a štvrtom decile. Vyšší podiel rodinných dávok v prvom decile v porovnaní s ostatnými decilmi možno vysvetliť nielen vyšším podielom detí do 17 rokov, ale i vyšším podielom závislých detí, čo je širšia kategória (medzi závislé deti patria za určitých podmienok aj osoby staršie ako 17 rokov). V prvom decile sa totiž nachádzalo až 22 % osôb žijúcich v jednorodičovských domácnostiach so závislými deťmi a 25 % osôb z domácností s tromi a viac závislými deťmi. Na druhej strane, prvý decil sa vyznačuje signifikantne nižším podielom starobných dôchodkov. Starobné dávky tvoria len necelú desatinu hrubého ekvivalentného príjmu. V druhom decile je to takmer štvrtina, v treťom a štvrtom decile je to ešte viac. Starobné dôchodky tu predstavujú najvýznamnejšiu časť sociálnych príjmov. V časti venovanej sociálno-demografickým charakteristikám sme videli, že práve v treťom a štvrtom decile je podiel osôb vo veku 65 rokov a viac najvyšší. Vyšší podiel starších ľudí nájdeme aj v druhom decile.¹⁰

Tabuľka 14: Podrobná štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v deciloch disponibilného ekvivalentného príjmu a v celej populácii SR (v %, EU SILC 2010)

	1. decil	2. decil	3. decil	4. decil	Celá populácia
Pracovné príjmy					
Peňažný príjem zo zamestnania	31,6	41,3	44,6	49,1	68,4
Peňažné zisky/straty zo SZČ	22,8	14,9	10,1	8,7	7,5
Ostatné	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
Sociálne príjmy					
Dávky v nezamestnanosti	4,0	2,1	1,1	0,8	0,8
Starobné dávky	9,5	24,0	29,5	30,2	14,6
Dávky pre pozostalých	2,3	3,2	3,5	2,8	1,6
Nemocenské dávky	1,1	0,3	0,8	0,4	0,4
Dávky v invalidite	7,1	5,4	5,2	3,5	2,6
Rodinné dávky	10,6	5,7	3,7	3,3	2,5
Sociálne vylúčenie	9,1	1,5	0,6	0,4	0,5
Iné príjmy					
Transfery medzi domácnosťami	1,3	1,2	0,5	0,6	0,5
Príspevky na vzdelanie	0,5	0,3	0,1	0,1	0,3

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2010

Prvý decil je špecifický aj podstatne vyšším zastúpením sociálnych príjmov súvisiacich so sociálnym vylúčením. Ide o príjmy pochádzajúce z pomoci v hmotnej núdzi, sociálne transfery poskytované obcami občanom v hmotnej núdzi a patria sem i štipendiá pre žiakov a študentov základných a stredných škôl. Ich podiel na hrubom ekvivalentom príjme je viacnásobne vyšší než v druhom decile, v treťom a štvrtom

¹⁰ V prvom decile sa podiel osôb vo veku 65 rokov medzi rokmi 2008 a 2009 znížil takmer o polovicu. Na rozdiel od ostatných troch decilov (viď tabuľku 8).

decile tvoria zanedbateľný podiel. V prvom decile nájdeme v porovnaní s ostatným decilmi aj vyšší podiel dávok v nezamestnanosti. V rámci hrubého ekvivalentného príjmu v prvom decile však zohrávajú menšiu úlohu než dávky súvisiace so sociálnym vylúčením.

Príjmovú štruktúru sme sledovali aj pri disponibilnom ekvivalentnom príjme. Posun od hrubého k disponibilnému ekvivalentnému príjmu oslabuje pozíciu pracovných príjmov a posilňuje postavenie sociálnych príjmov. Najviac sa to prejavuje v prvom decile. V tabuľke 15 máme možnosť vidieť, že pracovné príjmy (očistené o dane a odvody) v prvom decile tvoria menšiu časť disponibilného príjmu, sociálne príjmy majú miernu prevahu. Vo zvyšných deciloch zostal vyšší percentuálny podiel pracovných príjmov zachovaný, avšak medzi rokmi 2008 a 2009 sa tento rozdiel znížil. Podrobnejšiu štruktúru disponibilného ekvivalentného príjmu za rok 2009 uvádza tabuľka 16. Váha jednotlivých zložiek sociálnych a „iných“ príjmov je podobná ako pri hrubom ekvivalentnom príjme. V prvom decile nedominuje žiaden typ sociálnej dávky, tak ako je tomu v druhom, treťom a štvrtom decile. Najvyššie podiely majú rodinné dávky, dávky pre domácnosti s veľmi nízkym príjmom alebo bez príjmu a starobné dávky. Spolu tvoria tretinu disponibilného ekvivalentného príjmu.

Tabuľka 15: Štruktúra disponibilného ekvivalentného príjmu domácnosti v deciloch ekvivalentného disponibilného príjmu a v celej populácii SR (v %)

	1. decil	2. decil	3. decil	4. decil	Celá populácia
EU SILC 2009					
Pracovný príjem*	48,5	57,7	54,2	57,3	74,6
Sociálny príjem	50,6	41,4	44,6	42,0	24,7
Iný príjem	0,9	0,9	1,2	0,7	0,7
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
EU SILC 2010					
Pracovný príjem*	47,2	51,3	50,9	54,3	73,3
Sociálny príjem	50,7	47,0	48,1	44,9	25,9
Iný príjem	2,1	1,7	1,0	0,8	0,8
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Pracovný príjem je očistený o dane a odvody.

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

Tabuľka 16: Vybrané zložky disponibilného ekvivalentného príjmu v deciloch disponibilného ekvivalentného príjmu a v celej populácii SR (v %, EU SILC 2010)

	1. decil	2. decil	3. decil	4. decil	Celá pop.
Sociálne príjmy					
Dávky v nezamestnanosti	4,6	2,3	1,2	0,9	0,9
Starobné dávky	11,0	26,7	31,9	32,8	16,2
Dávky pre pozostalých	2,6	3,6	3,8	3,0	1,8
Nemocenské dávky	1,3	0,5	0,8	0,5	0,6
Dávky v invalidite	8,2	5,9	5,6	3,8	2,9
Rodinné dávky	12,3	6,3	4,1	3,5	2,8
Sociálne vylúčenie	10,6	1,7	0,7	0,4	0,6
Iné príjmy					
Prijaté transfery medzi domácnosťami	1,5	1,4	0,7	0,7	0,6
Príspevky na vzdelanie	0,6	0,2	0,3	0,1	0,2

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2010

V. MATERIÁLNA DEPRIVÁCIA V PRVOM A DRUHOM DECILE

Na tomto mieste sa zameriame na priblíženie životných podmienok osôb nachádzajúcich sa v prvom a druhom decile prostredníctvom série ukazovateľov rôznych aspektov materiálnej deprivácie. Deprivácia predstavuje neschopnosť vlastníť statky a služby a zapájať sa do aktivít, ktoré sú spoločnosťou vnímané ako nevyhnutné. Ide o tzv. vynútený nedostatok, čo znamená, že nejde o absenciu predmetov alebo aktivít z dôvodu špecifického životného štýlu, ale o nemožnosť si ich zaobstarať a realizovať kvôli finančným obmedzeniam. Materiálna deprivácia dopĺňa informácie o príjmoch, ktoré neposkytujú úplný obraz o situácii sledovanej populácie. Zdroje, ku ktorým majú domácnosti prístup, totiž nemajú len monetárnu povahu. Znamená to napríklad, že nízke príjmy sú len jednou z dimenzií chudoby. To konštatoval napríklad Ringen (1987), ktorý odmietol výlučné využívanie príjmov na meranie chudoby, pretože príjem je len jej nepriamym proxy indikátorom s problematickou reliabilitou. Podobne aj Guio (2005: 2) upozorňuje, že dáta o príjme sa môžu myliť, môže dôjsť k chybám pri ich meraní, najmä z dlhodobejšieho hľadiska. Navyše, problémom môže byť zistenie informácií o príjme niektorých kategórií obyvateľstva (napríklad u samozamestnancov alebo pracujúcich v šedej ekonomike). Nolan a Whelan (2011: 3) zhrňajú výhody nemonetárnych ukazovateľov do troch bodov: umožňujú lepšie identifikovať stav chudoby, pomáhajú vyjasniť, čo znamená byť chudobný a priamo zachytiť viacdimeziálnu povahu chudoby a sociálneho vylúčenia. Treba upozorniť, že uvedené argumenty nesmerujú k nahradeniu zisťovania príjmu zisťovaním nemonetárnych ukazovateľov, ale k ich spoločnému využívaniu. Ako upozorňujú Bradshaw a Mayhew (2011: 60), výhrady možno vzniesť aj k samotným indikátorom materiálnej deprivácie (napríklad sledované položky môžu byť v domácnosti prítomné, ale môžu byť nepoužiteľné). Navyše, zisťovanie príjmov je nezastupiteľné pre potreby verejnej politiky, pretože jej intervencie sa týkajú predovšetkým podpory príjmu, nie problémov vyplývajúcich z materiálnej deprivácie.

V tejto správe si budeme všimáť výskyt troch skupín ukazovateľov, ktoré boli vybrané na základe skúseností z predchádzajúcich analýz, ktoré využívali údaje zo zisťovania EU SILC (napríklad Guio 2005; Ivančíková – Vlačuha 2007; Hora – Kofroň – Sirovátka 2008; Ward 2009; Nolan – Whelan 2011):

- výskyt problémov pri saturácii základných potrieb (primárna nepeňažná deprivácia),
- výskyt nedostatočného vybavenia predmetmi dlhodobej spotreby (sekundárna nepeňažná deprivácia),
- výskyt finančných problémov (nedoplatky) a ťažkostí v oblasti bývania.

Informácie o najnižších dvoch príjmových deciloch zasadíme do kontextu porovnaním s najbližšími príjmovými kategóriami (tretím a štvrtým decilom) a celou populáciou. Cieľom analýzy a porovnania je potvrdiť predpoklad, že výskyt veľmi nízkych príjmov je spojený s podstatne vyššou frekvenciou rôznych nepeňažných znevýhodnení, ktorých kumulácia má vážne konzekvencie pre kvalitu života i vyhliadky do budúcnosti. Údaje o materiálnej deprivácii budeme sledovať v dvoch časových momentoch, na základe EU SILC 2009 a EU SILC 2010. Najprv si budeme všimáť „aktuálnu“ situáciu indikovanú údajmi z EU SILC 2010 a na záver krátko zhrnieme medziročné posuny, ktoré môžu byť dôležité z hľadiska skúmania minimálnych životných potrieb.

Primárnu nepeňažnú depriváciu sme sledovali na základe toho, či si domácnosť dokáže pravidelne zabezpečiť základné podmienky existencie pre svojich členov. Ide o zabezpečenie jedla s mäsom (alebo vegetariánskeho ekvivalentu) každý druhý deň a adekvátneho tepla. Až 52 % osôb z prvého decilu si nemohlo dovoliť každý druhý deň jedlo s mäsom (alebo vegetariánsky ekvivalent), čo bolo vysoko nad hodnotami v ostatných deciloch (pozri Tabuľka 17). V druhom decile sa to týkalo viac než 40 % osôb. Tretí a štvrtý decil už vykazujú výrazne nižšie hodnoty. Problémy s pravidelným

zabezpečením tohto typu jedla však nie sú marginálne ani na Slovensku ako celku – stretáva sa s nimi takmer každý štvrtý človek. Druhým sledovaným aspektom primárnej nepeňažnej deprivácie bola obmedzená schopnosť udržiavať v obydli adekvátne teplo. Prvý decil tu opäť vykazuje dištinktívne rysy vo vzťahu k ostatným príjmovým kategóriám. Podiel takto deprivovaných osôb predstavoval podľa EU SILC 18 % populácie v SR. Z hľadiska frekvencie daného javu možno odlíšiť druhý a tretí decil, a to nielen od toho prvého, ale aj od štvrtého, v ktorom je výskyt ťažkostí podstatne nižší (a pod priemerom za SR).

Existuje dostatok empirických údajov o tom, že deprivácia v oblasti bývania je veľmi úzko zviazaná s nízkymi príjmami (*European Commission* 2009). Potvrdzujú to aj naše prepočty, ktoré ukazujú, že zhoršené vnútorné podmienky bývania (akými sú vlhký byt, nedostatok svetla alebo absencia základného vybavenia) sa častejšie dotýkajú ľudí z prvého a druhého decilu. Na druhej strane, v porovnaní s primárnou nepeňažnou depriváciou sú rozdiely medzi druhým a tretím decilom pri týchto položkách menšie. Absencia základného vybavenia obydli, nevyhnutného z hľadiska osobnej hygieny (chýbajúca sprcha či chýbajúca splachovacia toaleta vo vnútri domácnosti), je na Slovensku zriedkavým javom. Ak sa vyskytuje, týka sa najmä nízkopríjmových domácností. Kým splachovacie WC chýbalo len veľmi malému podielu osôb z vyšších decilov, v prvom decile sa nachádzalo 6 % osôb, ktoré žili v domácnostiach bez takéhoto vybavenia. Ďalšie zhoršené podmienky bývania sa vyskytujú častejšie. V prvom decile malo viac než desať percent osôb zatekajúcu strechu a vlhký byt a 7 % žilo v bytoch/domoch s nedostatkom svetla. V druhom decile bola situácia o niečo priaznivejšia a viac sa blížila k situácii v treťom decile.

Je potrebné zdôrazniť, že obmedzené finančné zdroje môžu znamenať nielen nízky štandard bývania, ale aj priame ohrozenia istoty bývania kvôli riziku nezvládnutia finančných nákladov spojených s bývaním, ktoré pre nízkopríjmové domácnosti predstavujú významnú časť rozpočtu. Európska komisia považuje za riziko, ak náklady na bývanie presiahnu 40 % celkového príjmu domácnosti¹¹, označuje to za neprimeranú záťaž. V roku 2009 žilo na Slovensku v takýchto domácnostiach 9 % populácie, medzi osobami pod hranicou chudoby to bolo dokonca až 41 % osôb. V situácii, keď veľká časť príjmu pokrýva náklady na bývanie, dochádza k reštrukturalizácii výdavkov a k obmedzeniu určitých druhov spotreby a aktivít, čo zásadným spôsobom zhoršuje životný štandard nízkopríjmových domácností (napríklad v domácnostiach s deťmi navštevujúcimi školu¹² alebo v domácnostiach s chronicky chorými). Vysoký podiel nákladov na bývanie vedie aj k výpadkom v pravidelných platbách, pričom vzniká ohrozenie dlhovou pascou. Údaje z tabuľky 17 o nedoplatkoch súvisiacich s bývaním to potvrdzujú. V prvom decile sa nachádzalo 29 % osôb, ktoré žili v domácnostiach s nedoplatkami za nájomné alebo hypotéku. V ostatných deciloch boli takéto problémy oveľa menej frekventované, miera výskytu nedoplatkov za nájomné alebo hypotéku v celej populácii bola nižšia o 16 percentuálnych bodov. Ukazuje sa, že najnižšia príjmová kategória má i v tomto ohľade veľmi špecifické postavenie, odlišné aj od „vedľajšieho“ druhého decilu (18 %).¹³

Veľmi vážne konzekvencie pre istotu bývania vyplývajú aj z nedoplatkov za energie, kam sa v rámci zisťovania EU SILC zarátava elektrina, voda a plyn. Opakujúce sa problémy s platením týchto položiek

¹¹ Celkové náklady i celkový disponibilný príjem sú očistené o príspevok na bývanie.

¹² Máme na mysli najmä ťažkosti so zaplatením aktivít ako sú školské výlety, pobyty v prírode, krúžky, čo zvyšuje riziko sociálneho vylúčenia detí.

¹³ Osoby s nízkymi príjmami bývajú častejšie v prenajatých domoch a bytoch než je priemer za celú krajinu (14 % osôb v prvom decile v porovnaní s 9 % všetkých obyvateľov SR).

zvyšujú riziko odpojenia od distribučných kanálov, čo priamo zhoršuje kvalitu života a zároveň znamená dodatočné náklady na opätovné pripojenie. S nedoplatkami za energie sa v priemere stretáva približne každý desiaty človek v SR, v prvom decile je to takmer každý štvrtý. Druhý decil je z hľadiska frekvencie týchto problémov bližšie k tretiemu a štvrtému decilu než k tomu najnižšiemu. Osoby s najnižšími príjmami tak aj v tomto prípade vykazujú výrazne vyššiu zraniteľnosť než zvyšok populácie. V porovnaní s nedoplatkami za nájom je výskyt nedoplatkov za energie nižší, do úvahy však treba zobrať to, že platenie nájmu alebo hypotéky sa týka len časti populácie, na rozdiel od platenia za dodávku energie. Nedoplatky za energie odkazujú k situácii v celej populácii, nedoplatky za nájom alebo hypotéku len k jednej jej časti – tým pádom ide v absolútnych číslach o menej početnú skupinu.

Ďalšou skupinou indikátorov, ktoré sme v súvislosti s materiálnou depriváciou sledovali, boli ukazovatele týkajúce sa exteriéru obydli. Ukázalo sa, že okolie, ktoré obklopuje obydla najnižších príjmových skupín, sa v porovnaní s ostatnými decilmi nevyznačuje zvýšeným výskytom problémov ako je hluk, znečistené prostredie alebo kriminalita. Výskyt týchto problémov v prvom a druhom decile sa zásadne nelíši ani od priemerných hodnôt za celú populáciu.

Tabuľka 17: Výskyt materiálnej deprivácie u osôb nachádzajúcich sa v spodných deciloch príjmového rozloženia podľa EU SILC 2010 a porovnanie s EU SILC 2009 (v %, percentuálne body v zátvorkách)

	1. decil	2. decil	3. decil	4. decil	Celá populácia
Neschopnosť saturovať základné potreby					
Každý druhý deň jedlo s mäsom ¹⁴	52,3 (+1)	42,2 (+4)	32,1 (+1)	25,6 (-2)	23,0 (-1)
Udržiavať adekvátne teplo v obydli	18,1 (+5)	7,1 (+2)	4,9 (0)	3,5 (+1)	4,4 (+1)
Nedoplatky					
Dodávka energií	23,4 (0)	11,7 (-3)	9,2 (-3)	8,9 (-1)	9,7 (-2)
Platba nájomného alebo hypotéky ¹⁵	29,0 (0)	17,6 (0)	12,0 (-4)	13,2 (+2)	11,8 (-1)
Problémy s bývaním – vnútorné					
Zatekajúca strecha, vlhký byt	12,2 (-1)	8,3 (-4)	7,0 (+1)	5,7 (-1)	5,8 (-1)
Tmavý byt	6,8 (-1)	3,4 (-3)	3,0 (0)	1,9 (-2)	2,6 (-1)
Chýbajúca sprcha alebo kúpeľňa	3,0 (+1)	0,4 (0)	0,1 (0)	0,1 (0)	0,3 (0)
Chýbajúce splachovacie WC	6,3 (+2)	3,7 (+1)	1,5 (0)	0,8 (0)	1,1 (0)
Neschopnosť zabezpečiť predmety dlhodobej spotreby					
Telefón	6,2 (+1)	1,6 (0)	0,7 (0)	0,2 (0)	1,0 (0)
Farebná TV	1,3 (0)	0,9 (0)	0,1 (0)	0,3 (0)	0,3 (0)
Počítač	31,6 (+5)	13,2 (-3)	9,0 (-3)	8,5 (-5)	8,5 (-1)
Práčka	5,6 (+3)	1,4 (0)	0,5 (0)	0,7 (0)	0,8 (0)
Auto	41,8 (+4)	28,6 (0)	24,5 (+2)	19,7 (-3)	18,1 (-1)
Problémy s bývaním – vonkajšie					

¹⁴ Alebo s vegetárianskym ekvivalentom.

¹⁵ Keďže ide o osoby žijúce v domácnostiach, ktoré mali nedoplatky za nájom alebo hypotéku, percentuálny podiel sa nevzťahuje k celej populácii, ale len k tým osobám, ktoré žili v domácnostiach platiacich nájom alebo splátky na hypotéku.

Hluk v okolí	21,5 (0)	16,9 (-2)	16,6 (-5)	22,6 (+2)	18,3 (-3)
Znečistené okolie	20,3 (-4)	20,7 (0)	15,7 (-7)	21,6 (-1)	20,3 (-4)
Kriminalita v okolí	8,9 (-3)	8,9 (-2)	9,8 (-2)	12,2 (+4)	10,2 (-2)

Poznámka: V každom poličku tabuľky sú uvedené dve hodnoty. Prvou je podiel osôb s depriváciou v danej dimenzii na celkovom počte osôb v decile. Druhá hodnota v zátvorke vyjadruje zmenu oproti EU SILC 2009. Kladná hodnota znamená nárast hodnoty podľa EU SILC 2010, záporná pokles hodnoty podľa EU SILC 2010. Hodnoty v zátvorkách sú zaokrúhlené.
Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

Poslednou sledovanou skupinou indikátorov boli údaje o vynútenej absencii predmetov dlhodobej spotreby v domácnostiach, ktoré opäť ukazujú špecifické postavenie prvého decilu vo vzťahu k ostatným sledovaným kategóriám. Najnižšie príjmové kategórie majú podstatne častejšie problémy zabezpečiť si predmety ako je telefón, počítač alebo auto. Platí to nielen na úrovni jednotlivých položiek, ale i na úrovni kumulovanej deprivácie. Tabuľka 18 znázorňuje index kumulatívnej deprivácie v oblasti dlhodobej spotreby, ktorého hodnoty siahajú od 0 (absencia deprivácie) až po 5 (domácnosť si nemôže dovoliť žiaden z piatich sledovaných predmetov dlhodobej spotreby). „Štartovacia čiara“ sa v deciloch líši – v prvom decile je výrazne najmenej osôb, ktorých sa deprivácia vôbec nedotýka (51 % oproti 72 % v treťom a 77 % v štvrtom decile). Ďalej, s rastúcim počtom predmetov, ktoré si domácnosť nemôže dovoliť, podiel deprivovaných osôb postupne klesá. Aj tu však možno nájsť dôležité rozdiely – dynamika poklesu nie je všade rovnaká. Kumulovaná deprivácia v oblasti dlhodobej spotreby sa najčastejšie týka práve osôb v prvom decile príjmového rozloženia – dve položky zo zoznamu si nemohlo dovoliť 17 % osôb v prvom decile, tri položky 7 %, čo je podstatne viac než v ostatných deciloch. Potvrďuje sa, že veľmi nízky príjem je silnou bariérou pre zadováženie si tovaru, ktorý je v našej populácii bežný, a v konečnom dôsledku častejšie vedie ku viacnásobnému znevýhodneniu.

Tabuľka 18: Kumulácia deprivácie v oblasti dlhodobej spotreby podľa EU SILC 2010 a porovnanie s EU SILC 2009 (v %, percentuálne body v zátvorkách)

	absencia deprivácie	jedna položka	dve položky	tri položky	štyri položky	päť položiek
1.decil	51 (-5)	24,7 (+3)	17,0 (0)	7,4 (+4)	1,4 (0)	0,1 (0)
2.decil	70,0 (+5)	20,8 (-3)	8,3 (-2)	0,4 (0)	0,4 (0)	- -
3.decil	72,3 (+3)	21,7 (0)	5,3 (-3)	0,6 (0)	0,1 (0)	0,1 (0)
4.decil	77,0 (+6)	17,5 (-4)	5,2 (-2)	0,1 (0)	- -	- -
Celá populácia	79,0 (+2)	15,0 (-1)	5,0 (-1)	1,0 (0)	0,2 (0)	0,1 (0)

Poznámka: Medzi položky patrí telefón, farebná TV, práčka, počítač, auto. Hodnota v zátvorke vyjadruje zmenu oproti EU SILC 2009. Kladná hodnota znamená nárast hodnoty podľa EU SILC 2010, záporná pokles hodnoty podľa EU SILC 2010. Hodnoty v zátvorkách sú zaokrúhlené.

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2009, EU SILC 2010

Na základe predchádzajúcich zistení možno skonštatovať, že osoby s ekvivalentným disponibilným príjmom patriacim do spodných častí príjmového rozloženia čelia oveľa častejšie rôznym formám materiálnej deprivácie než je tomu u osôb s vyššími príjmami. Platí to pre všetky sledované dimenzie, s výnimkou vonkajších podmienok bývania. Situácia v spodných deciloch však nie je homogénna,

výskyt vážnych konzekvencií finančných ťažkostí sa koncentruje najmä v prvom decile. Druhý decil vykazuje v niektorých aspektoch materiálnej deprivácie väčší „príklon“ k vyšším príjmovým kategóriám, hoci stále platí, že osoby v druhom decile sú častejšie deprivované než osoby v treťom a štvrtom decile. V tabuľkách venovaných materiálnej deprivácie sme v zátvorkách uvádzali zmenu, ktorá sa udiala medzi dvoma vlnami EU SILC 2009 a 2010 a ktorá bola vyjadrená v percentuálnych bodoch. Kladná hodnota znamená nárast deprivácie, záporná hodnota pokles. Z tabuliek 17 a 18 možno identifikovať niekoľko povšimnutiahodných posunov. Nárast podielu deprivovaných osôb v najnižších deciloch sa udial v oblasti primárnej nepeňažnej deprivácie a pri niektorých predmetoch dlhodobej spotreby. Mierny pokles sa odohral pri niektorých vnútorných a vonkajších podmienkach bývania. Kumulácia deprivácie medzi dvoma vlnami EU SILC v prvom decile vzrástla, v druhom decile poklesla.

Väčšiu zraniteľnosť nízkopríjmových skupín potvrdzujú aj údaje o subjektívnom vnímaní situácie domácnosti. Podiel domácností, ktoré uvádzajú veľké problémy s platením bežných výdavkov, narastá so znižujúcim sa príjmom (Gerbery 2008). Podľa údajov z EU SILC 2010, 38 % osôb nachádzajúcich sa v prvom decile ekvivalentného disponibilného príjmu proklamovala, že má výrazné ťažkosti s uhradením bežných výdavkoch spojených s chodom domácnosti. V druhom decile sa veľké problémy vyjsť s peniazmi týkali 22 % osôb. V ostatných príjmových kategóriách boli tieto podiely výrazne nižšie. V celej populácii uviedlo veľké ťažkosti s uhrádzaním bežných výdavkov 15 % jednotlivcov. Podobné zistenia získame, ak budeme sledovať výdavky na bývanie – 68 % osôb z prvého a 48 % osôb z druhého decilu žilo v domácnostiach, pre ktoré celkové náklady na bývanie predstavovali veľkú finančnú záťaž (v treťom decile to bolo 43 %, vo štvrtom 31,5 %).

VI. DETERMINANTY PRÍSLUŠNOSTI K PRVÉMU A DRUHÉMU DECILU

V predchádzajúcej časti textu sme popísali sociálno-demografické a príjmové charakteristiky decilového rozdelenia ekvivalentných disponibilných príjmov a prezentovali sme hodnoty vybraných ukazovateľov materiálnej deprivácie. V tejto časti sa zameriame na zhodnotenie vplyvu rôznych faktorov, ktoré nejakým spôsobom ovplyvňujú to, či niekto „patrí“ so svojim ekvivalentným disponibilným príjmom do dvoch najnižších decilov alebo nie. Cieľom je identifikovať kľúčové determinanty príslušnosti k najnižším dvom decilom a následne analyzovať šance rôznych skupín dostať sa na najnižšie priečky príjmového rozloženia. Na tento účel využijeme *binárnu logistickú regresiu*, ktorá umožňuje modelovať vzťah medzi dichotomickou závislou premennou a sériou nezávislých premenných a odhadnúť vplyv jednotlivých premenných pri kontrole vplyvu ostatných, pričom získané parametre možno interpretovať v termínoch *pomerov šancí* patriť do prvých dvoch decilov alebo nie. Model logistickej regresie možno zapísať nasledovne:

$$\text{Ln} \left(\frac{P(Y = y_1)}{P(Y = y_2)} \right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n$$

Výraz v zátvorke na ľavej strane rovnice vyjadruje tzv. šance (odds). Šance sú definované ako podiel pravdepodobnosti realizácie nejakej udalosti (napr. pravdepodobnosť ocitnutia sa v prvom alebo druhom decile) a pravdepodobnosti, že sa daná udalosť nezrealizuje (pravdepodobnosť ocitnutia sa vo vyšších deciloch). Túto definíciu možno vyjadriť aj iným spôsobom: šance (odds) = $p / (1 - p)$. V logistickej regresii je závislá premenná transformovaná do prirodzeného logaritmu šance (logitu), aby mohli byť splnené podmienky regresnej analýzy v prípade binárnej premennej: $\log_e p/(1-p)$. Na pravej strane rovnice sa nachádzajú nezávislé premenné (faktory) X_1 až X_i a regresné koeficienty β_1 až β_i . Na rozdiel od viacnásobnej regresnej analýzy sa získané regresné koeficienty nezvyknú interpretovať priamo (čo by vyžadovalo interpretovať zmeny závislej premennej v termínoch logitu), ale až po ich transformácii na tzv. pomery šancí (*odds ratios*). Pomer šancí je jednoduchým podielom dvoch šancí a vyjadruje, koľkokrát sa zvýši (resp. zníži) šanca zrealizovania udalosti pri jednotkovej zmene nezávislej premennej (viď napríklad Řezánková 2010 alebo Tarling 2009).

Závislou (dichotomickou) premennou v našom modeli bude novovytvorená premenná „prve_decily“, ktorá nadobúda hodnotu 1, ak ekvivalentný disponibilný príjem patrí do prvého alebo druhého decilu, a hodnotu 0, ak patrí do niektorej z vyšších decilov. Nezávislé, vysvetľujúce premenné sme vybrali na základe existujúcich poznatkov o faktoroch chudoby a nízkych príjmov (Bradshaw – Mayhew 2011; Sirovátka – Kofroň – Jahoda 2011; Štatistický úrad 2010). Pretože väčšina nezávislých premenných bola meraná na inej než intervalovej škále alebo bola transformovaná z intervalovej na kategoriálnu úroveň merania, v regresnom modeli využívame tzv. „dummy“ premenné, ktoré sa používajú v prípade zaradenia kategoriálnych premenných do regresnej analýzy (viď napríklad Field 2005).¹⁶

Do regresného modelu boli zaradené dva typy premenných (viď tabuľka 20): premenné vypovedajúce o charakteristikách hlavy domácnosti a premenné týkajúce sa domácnosti ako celku. V oboch prípadoch boli získané hodnoty priradené každému členovi domácnosti, pretože stále hovoríme o osobách, nie o domácnostiach. Charakteristiky hlavy domácností môžu byť dôležitým faktorom príjmovej situácie domácnosti a jej členov – sledovali sme dosiahnuté vzdelanie, typ

¹⁶ Zoznam nezávislých premenných so všetkými variantmi a označením referenčných kategórií je uvedený v prílohe, podrobnejšie sa im budeme venovať aj pri zhodnotení výsledkov logistickej regresie.

ekonomickej aktivity, typ pracovnej zmluvy, pohlavie. Spomedzi charakteristík domácnosti ako celku boli do modelu premenné týkajúce sa zloženia a veľkosti domácnosti (typ domácnosti, počet závislých detí, počet členov domácnosti) a geografickej polohy (región a stupeň urbanizácie). Ako ukazuje tabuľka 19, celkový model je vysoko signifikantný (na hladine významnosti 0,001), ukazovateľ Cox & Snell R² má hodnotu 0,20 a Nagelkerke R² 0,334, čo naznačuje stredne veľký rozsah vysvetlenej variability závislej premennej.¹⁷

Tabuľka 19: Sumarizácia modelu determinantov príslušnosti k dvom najnižším decilom

-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
9589,506	0,20	0,334

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2010

Výsledky logistickej regresie ponúka tabuľka 20. Z hľadiska individuálnych premenných možno na základe pomerov šancí konštatovať viacero zaujímavých skutočností (viď hodnoty Exp (Beta) v poslednom stĺpci tabuľky¹⁸). Väčšina sledovaných charakteristík hlavy domácnosti sa ukazuje ako dôležitý faktor príslušnosti osôb k spodným dvom decilom.¹⁹ Platí to najmä pre dosiahnutý stupeň vzdelania. Osoby žijúce v domácnostiach, kde hlava domácnosti má len primárne vzdelanie, majú viac než osemkrát vyššie šance ocitnúť sa v spodných deciloch než osoby z domácností, na čele ktorých stojí osoba s vysokoškolským vzdelaním. Podobný záver platí pre šance osôb z domácností, v ktorých hlava domácnosti má nižšie sekundárne vzdelanie. Hlava domácnosti s vyšším sekundárnym vzdelaním znamená približne trikrát vyššiu šancu patriť do spodných dvoch decilov v porovnaní s osobami z domácností, na čele ktorých stojí vysokoškolák. Dôležitú úlohu zohráva aj status ekonomickej aktivity, pri ktorom sa ukazuje, že osoby z domácností, na čele ktorých stojí pracujúci alebo dôchodca, majú výrazne menšie šance dostať sa do spodných dvoch decilov v porovnaní s osobami z domácností, kde hlava domácnosti je ekonomicky neaktívna. Na druhej strane, nezamestnaná hlava domácnosti zvyšuje šance ocitnutia sa na najnižších priečkach príjmovej distribúcie (v porovnaní s referenčnou kategóriou). Pomery šancí možno určiť nielen pri „dummy“ premenných a referenčnej kategórii, ale aj pre jednotlivé premenné v tabuľke medzi sebou. Vidíme tak, že osoby z domácností s pracujúcou hlavou domácnosti majú takmer desaťkrát nižšiu šancu byť v spodných deciloch než osoby z domácností, kde na čele stojí nezamestnaný.

Ako ukazuje tabuľka 20, typ pracovnej zmluvy u hlavy domácnosti zohráva taktiež určitú úlohu – zmluvy na dobu neurčitú znižujú riziko ocitnutia sa v dvoch najnižších deciloch. Dôvodom môže byť skutočnosť, že zmluvy na dobu neurčitú sú častejšie spojené s kvalitnejšími pracovnými miestami, lepšimi pracovnými podmienkami a lepšou odmenou. Pracovné zmluvy s fixovanou dobou trvania nájdeme častejšie na sekundárnom trhu práce, spájajú sa s nimi netypické pracovné podmienky (napríklad práca v noci) a nižšie finančné ohodnotenie. Ďalší sledovaný znak – pohlavie osoby stojacej na čele domácnosti – nezohráva dôležitú úlohu, hoci získané hodnoty sú signifikantné na hladine významnosti 0,001. Z hľadiska veku sú najmenej ohrozené osoby žijúce v „mladších“ domácnostiach –

¹⁷ Vo všeobecnosti platí, že hodnoty ukazovateľov Cox & Snell R² a Nagelkerke R² by mali byť interpretované s určitou opatrnosťou, pretože nemajú úplne rovnaký základ ako R² v lineárnej regresii. Navyše, Cox & Snell R² nikdy nedosahuje hodnotu 1 (Tarling 2009: 68).

¹⁸ Ktoré vypovedajú o tom, aké násobky šancí na zaradenie do najnižších decilov zodpovedajú jednotkovej zmene vysvetľujúcej premennej vzhľadom k referenčnej kategórii (Řezánková 2010: 175).

¹⁹ Hodnoty Wald štatistiky sú signifikantné na hladine významnosti 0,001 pri väčšine sledovaných premenných.

teda domácnostiach, na čele ktorých stoja osoby vo veku od 18 do 24 rokov. Ich šanca ocitnúť sa v dvoch najnižších deciloch je viac než štyrikrát nižšia v porovnaní so staršími vekovými kategóriami.

Tabuľka 20: Determinanty príslušnosti k dvom najnižším decilom - výsledky binárnej logistickej regresie za celú populáciu SR (EU SILC 2010)

		B	Wald	Sig.	Exp (Beta)
A	Vzdelanie hlavy domácnosti (ref. kategória = VŠ vzdelanie)				
	Primárne	2,174	14 386,614	0,000	8,795
	Nižšie sekundárne	1,796	76 650,904	0,000	6,025
	Vyššie sekundárne	1,093	42 878,929	0,000	2,983
	Ekonomická aktivita hlavy domácnosti (ref. kategória = iná neaktívna osoba)				
	Pracujúci	-1,719	58 428,215	0,000	0,179
	Nezamestnaný	,566	5 214,783	0,000	1,761
	Dôchodca	-1,165	22 482,604	0,000	0,312
	Typ pracovnej zmluvy hlavy domácnosti (ref. kategória = zmluva na dobu určitú)				
	Zmluva na dobu neurčitú	-,642	20 834,075	0,000	0,526
	Pohlavie hlavy domácnosti (ref. kategória = žena)				
	Muž	--,104	802,845	0,000	0,840
	Vek hlavy domácnosti (ref. kategória = 65 rokov a viac)				
	18 – 24 rokov	-1,452	765,085	0,000	0,234
	25 – 49 rokov	-,051	53,613	0,000	0,951
	50 – 64 rokov	-,034	33,316	0,000	0,967
B	Typ domácnosti (ref. kategória = domácnosť jednotlivca)				
	2 dospelí, obaja mladší než 65 rokov	-1,163	23 125,177	0,000	0,312
	2 dospelí, aspoň jeden 65+	-1,937	56 798,135	0,000	0,144
	Ostatné domácnosti bez detí	-1,760	41 254,834	0,000	0,172
	1 dospelý a 1 alebo viac závislých detí	1,671	26 046,872	0,000	5,318
	2 dospelí a 1 závislé dieťa	,810	5 636,961	0,000	2,248
	2 dospelí a 2 závislé deti	,387	1 367,548	0,000	1,743
	2 dospelí a 3 a viac závislých detí	,805	11 065,882	0,000	2,230
	Ostatné domácnosti so závislými deťmi	,017	2,466	0,116	1,019
	Počet závislých detí (ref. kategória = 3 a viac detí)				
	1 dieťa	-1,379	36 821,530	0,000	0,252
	2 deti	-,573	6 273,149	0,000	0,564
	Počet členov domácnosti	,001	,121	0,728	0,728
	Región (ref. kategória = Východné Slovensko)				
	Bratislavský kraj	-,690	11 197,299	0,000	0,502
	Západné Slovensko	-,197	3 203,036	0,000	0,821
	Stredné Slovensko	-,047	164,496	0,000	0,954
	Stupeň urbanizácie (ref. kategória = územie s riedkym osídlením)				
Územie s hustým osídlením	-,669	2 6861,045	0,000	0,512	
Územie s priemerne hustým osídlením	-,399	15 269,222	0,000	0,671	

Poznámka: Veľké písmena v prvom stĺpci označujú úroveň, na ktorej je nezávislá premenná analyzovaná: A = charakteristiky hlavy domácnosti, B = charakteristiky domácnosti, ktoré sú priradené každému členovi domácnosti.

Zdroj: Vlastné výpočty, EU SILC 2010

Premenné zachytávajúce charakteristiky domácnosti ako celku dopĺňajú ďalšie dôležité informácie. Predovšetkým, žiť v domácnosti so závislými deťmi, znamená vyššie šance klesnúť na koniec príjmového rebríčka v porovnaní s osamelo žijúcimi jednotlivcami. Platí to najmä v prípade jednorodičovských domácností so závislými deťmi. Porovnanie jednočlenných domácností s domácnosťami dvoch dospelých ukazuje, že prítomnosť ďalšej osoby znižuje šance na príjem v najnižších deciloch. Osoby z domácností s menším počtom detí majú signifikantne nižšie šance veľmi nízkych príjmov v porovnaní s osobami žijúcimi v domácnostiach s tromi a viac deťmi. Z hľadiska geografickej polohy dávame do pozornosti stupeň urbanizácie. Osoby žijúce na územiach s hustým osídlením vykazujú nižšie šance byť v spodných dvoch deciloch než osoby z riedko obývaných území. Za touto skutočnosťou môžu stáť viaceré deliace línie – napríklad medzi mestom a vidiekom, priemyselnými a poľnohospodárskymi oblasťami, nižšou a vyššou nezamestnanosťou a pod.

ZÁVER

Slovensko patrí ku krajinám s nízkou príjmovou nerovnosťou, čo však v žiadnom prípade neznamená, že by bolo možné považovať príjmové rozdiely za zanedbateľné. Platí to aj pre rozdiely v životnej úrovni meranej nepeňažnými ukazovateľmi. V predloženej štúdii sme sa venovali spodnej časti príjmovej distribúcie - prvému a druhému decilu disponibilného ekvivalentného príjmu. Cieľom bolo ukázať kľúčové charakteristiky týchto kategórií, zhodnotiť, či ich odlišujú od zvyšku príjmovej štruktúry a vytvoriť tak základ pre ďalšie uvažovanie o využití údajov o nízkopríjmových domácnostiach pri revízii konštrukcie životného minima. Venovali sme sa štyrom oblastiam: sociálno-demografickým charakteristikám, úrovni príjmov a príjmovej štruktúre, materiálnej deprivácii a faktorom ovplyvňujúcim zaradenie osôb na základe ich ekvivalentných disponibilných príjmov do prvého a druhého decilu. Výsledky analýz možno zhrnúť v nasledovných bodoch.

- Najvyššie zastúpenie disponibilných ekvivalentných príjmov v prvom a druhom decile nájdeme medzi osobami žijúcimi v jednorodičovských domácnostiach a u samostatne žijúcich osôb. Dôležitú úlohu tu zohráva aj počet závislých detí – podiel osôb v prvom a druhom decile je signifikantne vyšší u osôb z viacdetských domácností (v prípade osôb z domácností so 4 a viac deťmi to bolo až 60 %).
- Riziko nízkych príjmov pre deti potvrdzuje aj to, že deti do 17 rokov sú vekovou kategóriou, v ktorej je zastúpenie dvoch najnižších decilov najvyššie.
- Výskyt príjmov v prvom a druhom decile je na Slovensku regionálne nerovnomerne rozložený. Najnižšie zastúpenie takýchto príjmov má Bratislavský kraj, najvyššie Banskobystrický a Prešovský kraj.
- Horná hranica prvého decilu je približne 3 krát nižšia než hranica deviateho decilu a približne 1,8 krát nižšia v porovnaní s piatym decilom. Horná hranica druhého decilu je 1,28 násobne vyššia než hranica prvého decilu. V medzinárodnom porovnaní patrí horná hranica prvého kvintilu (vymedzujúca prvý a druhý decil od zvyšku príjmovej distribúcie) k tým nižším. V roku 2009 bola ôsmou najnižšiu v rámci členských krajín EÚ.
- Priemerný príjem v prvom decile je 1,6 krát nižší než priemerný príjem v druhom decile a takmer štyrikrát nižší než priemerný príjem deviateho decilu. Porovnanie horných hraníc ukázalo, že spodná časť príjmovej distribúcie (medzi prvým a piatym decilom) je viac stlačená než horná časť (vymedzená piatim a deviatym decilom). Prvý decil sa na celkovom ekvivalentnom disponibilnom príjme podieľa necelými 4 %, podiel druhého decilu osciluje okolo 6 %. Objem ekvivalentných disponibilných príjmov nachádzajúcich sa v dvoch najnižších deciloch tvoril približne desatinu všetkých príjmov v krajine.
- V prvom a druhom decile príjmového rozloženia sú výrazne menej zastúpené pracovné príjmy než je tomu v celej populácii SR. V prvom decile je podiel pracovných príjmov na celkovom hrubom ekvivalentnom príjme (54 %) viac než dvadsať percentuálnych bodov nižší než je podiel za celú krajinu. Sociálne príjmy sa na hrubom ekvivalentnom príjme podieľali viac ako 42 % v prvom i druhom decile. Štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v prvom a druhom decile, sledovaná na základe troch kategórií príjmu, sa zásadne neodlišuje od štruktúry v treťom a štvrtom decile. Významnejšie rozdiely medzi nimi sa ukážu až pri podrobnejšej analýze zloženia pracovných a sociálnych príjmov. V prvom decile nájdeme v porovnaní s ostatnými decilmi vyšší podiel rodinných dávok, dávok v nezamestnanosti a dávok súvisiacich so sociálnym vylúčením. Druhý, ale i tretí a štvrtý decil sa vyznačujú vysokým podielom starobných dávok. V prvom decile je podiel starobných dávok viac než dvojnásobne nižší.

- Ekvivalentné disponibilné príjmy v prvom a druhom decile majú vážne konzekvencie pre životnú úroveň. Osoby z najnižších decilov musia čeliť častejšie rôznym formám materiálnej deprivácie než je tomu u osôb z vyšších príjmových pásiem. Platí to najmä pre prvý decil.
- To, či sa osoby ocitnú v najnižších deciloch, úzko súvisí s viacerými faktormi. Spomedzi faktorov, ktoré sme zaradili do našich prepočtov patrí najmä úroveň dosiahnutého vzdelania osoby stojacej na čele domácnosti, jej ekonomická aktivita a typ pracovnej zmluvy. Spomedzi charakteristík domácnosti hrá veľmi dôležitú úlohu typ domácnosti, počet detí a geografická poloha v zmysle hustoty zaľudnenia.

Na záver je potrebné upozorniť, že situácia v spodných deciloch nie je homogénna. Prvý decil je vo viacerých ohľadoch špecifický. Nelíši sa len od tretieho, štvrtého a vyšších decilov, ale vo viacerých aspektoch aj od druhého decilu. Tieto rozdiely (ale aj naznačené podobnosti) je potrebné mať na pamäti pri hľadaní referenčnej kategórie pre určovanie životného minima.

LITERATÚRA

- BRADSHAW, J., MAYHEW, E., 2011: *The Measurement of Extreme Poverty in the European Union*. Brussels: European Commission.
- CARRARO, L., 2006: *Výpočet a využitie hranice absolútnej chudoby*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR.
- COWELL, F. A., 2009: *Measuring Inequality*. LSE Perspectives in Economic Analyses. Oxford: Oxford University Press.
- European Commission, 2009: *The Social Situation in the European Union*. Luxembourg: European Commission.
- IVANČIKOVÁ, Ľ, VLAČUHA, R., 2007: Materiálna deprivácia na Slovensku. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 4, 12-26.
- FIELD, A., 2005: *Discovering Statistics Using SPSS*. London: Sage.
- FILIPOVÁ, J., VALNÁ, S., 1999: *Životné minimum*. Bratislava: VÚPSVR.
- FILIPOVÁ, J., VALNÁ, S., MYSLÍKOVÁ, I., 1998: *Analýza príjmovej situácie domácností Slovenskej republiky v r. 1992 a v r. 1996 (na základe výsledkov Mikrocenzov)*. Bratislava: VÚPSVR.
- FORSTER, M. F., TOTH, I. G., 1997: *Szegénység és egyenlőtlenségek Magyarországon és a többi Visegrádi országban*. (Chudoba a nerovnosti v Maďarsku a v ostatných Višehradských krajinách.) TÁRKI: Budapest.
- GARNER, T. I., TERRELL, K., 1998: A Gini Decomposition Analysis of Inequality in the Czech and Slovak Republics during the Transition. In: *The Economics of Transition*, 6, 1.
- GARNER, T. I., TERRELL, K., 2001: Some Explanations for Changes in the Distribution of Household Income in Slovakia, 1988 and 1996. In: *Slovak Republic: Poverty, Employment and Labor Market Study*. Report N. XXXX, Paper 2, Volume II, Washington DC: World Bank.
- GERBERY, D., 2008: *Príjmová chudoba a materiálna deprivácia v Slovenskej republike. Analýza na základe údajov EU SILC*. In: *Fórum sociálnej politiky* 5/2008, s.9-17
- GERBERY, D., 2010: *Príjmová nerovnosť v SR*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.
- GUIO, A.-C., 2005: Income poverty and social exclusion in the EU25. In: *Statistics in Focus. Population and social conditions*. Eurostat, 3.
- HORA, O., KOFROŇ, P., SIROVÁTKA, T., 2008: *Príjmová chudoba a materiálna deprivácia v Českej republike s využitím dat EU SILC*. Praha: VÚPSV.
- Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia*, 2000, Washington, DC.: World Bank.
- MILANOVIČ, B., 1998: *Income, Inequality, and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy*. Washington: World Bank.
- NOLAN, B., WHELAN, CH. T., 2011: *Poverty and Deprivation in Europe*. Oxford: Oxford University Press
- ŘEZÁNKOVÁ, H., 2010: *Analýza dat z dotazníkových šetření* (druhé vydání). Praha: Professional Publishing
- RINGEN, S. 1997: *The Possibility of Politics. A Study in the Political Economy of the Welfare State*. Oxford: Clarendon Press
- SIROVÁTKA, T., KOFROŇ, P., JAHODA, R., 2011: *Rizika príjmovej chudoby a materiálna deprivácia v Českej republike (celková situácia a vybrané aspekty na datech SILC)*. Praha: VÚPSV.
- Slovenská republika: Štúdiá o životnej úrovni, zamestnanosti a trhu práce (Správa Svetovej banky)*, 2001, Bratislava: Svetová banka, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku.

- Social Situation Observatory, 2009: Annual Monitoring Report 2009. Income Distribution and Living Conditions.* Luxembourg: European Commission.
- ŠPROCHA, B., POTANČOKOVÁ, M., 2010: *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania.* Bratislava: INFOSTAT.
- Štatistický úrad 2010: EU SILC 2009. Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- Štatistický úrad 2011: EU SILC 2010. Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- TARLING, R., 2009: *Statistical Modelling for Social Researchers. Principles and Practice.* London: Routledge.
- WARD, T., 2009: Material Deprivation. In: WARD, T., LELKES, O., SUTHERLAND, H., TÓTH, I. Gy. (eds): *European Inequalities. Social Inclusion and Income Distribution in the European Union.* Budapest: TÁRKI, 117-130.